

Vildtforvaltningsrådets forslag til adaptiv forvaltningsplan for ulv i Danmark

INDHOLDSFORTEGNELSE

1 Indledning	4
2 Adaptiv forvaltning.....	5
3 Problemformulering og målsætningshierarki	7
3.1 Problemformulering.....	7
3.2 Målhierarki.....	8
4 Ulvens biologi og udbredelse i Europa.....	9
4.0.1 Beskrivelse af ulv.....	9
4.0.2 Spor og ekskrementer.....	9
4.1 Udbredelse og bestandsstørrelser i Europa.....	9
4.2 Social organisering og populations-dynamik	10
4.2.1 Ynglebiologi.....	11
4.2.2 Mortalitet og dødsårsager	11
4.3 Fødeøkologi.....	11
4.3.1 Fødebehov	11
4.3.2 Husdyr og kæledyr som bytte	13
4.3.3 Jagtteknik	13
4.3.4 Ulv som top-prædator og økologisk nøgleart	13
4.4 Ulvens adfærd	14
4.4.1 Adfærd i forhold til hunde	14
4.4.2 Adfærd af byttedyr ved tilstedeværelse af ulv	15
5 Lovgrundlag.....	16
5.1. Jagt- og vildtforvaltningsloven	16
5.2. Artsfredningsbekendtgørelsen	16
5.3. Naturbeskyttelsesloven mv.	16
5.4. EU-beskyttelsen	16
5.5. Habitatdirektivet.....	17
5.6. Regulering	18
5.7. Nødværge.....	18
6 Forvaltning af ulv i Danmark	20
6.1 Maksimere befolkningens oplevelse af sikkerhed	20
6.1.1. Reducere befolkningens frygt	20
6.1.2. Øge befolkningens sikkerhed.....	22
6.2. Minimere tab af husdyr og stress	22
6.2.1 Proaktiv tabsminimering	24

6.3 Sikre levedygtig delbestand og betingelserne for fortsat udveksling med den tyske bestand ..	32
6.3.1 Fjerne den kryptiske dødelighed.....	32
6.3.2 Sikre gunstige habitater	34
6.3.3 Forhindre kunstige barrierer.....	35
6.3.4 Forberede rammer for bestandsregulerende tiltag (inden for EU Kommissionens vejledning, når delbestanden har opnået gunstig bevaringsstatus).....	36
6.4. Forbedre viden om ulven i Danmark	37
6.4.1 Indsamle viden systematisk og målrettet.....	37
6.5. Balancerer rekreative interesser.....	40
6.5.1. Sikre oplevelsesmuligheder, friluftaktiviteter og jagtinteresser	41
6.6. Styrke internationalt samarbejde	44
6.6.1. Erfaringsdeling mellem lande	45
6.6.2. Styrke EU-samarbejdet	45
7 Proaktivt beredskab i forhold til problemulve	47
8 Sammenfatning.....	49
9 Litteraturliste	50
10 Bilag.....	52
Bilag 10.1 - Revideret afsnit om problemulve til "Forvaltningsplan for ulv", januar 2019.....	52
Bilag 10.2 – Regulering af problemulve	56
Regulering af problemulve – flowdiagram - Ulve der har specialiseret sig i husdyr som byttedyr	56
Regulering af problemulve – flowdiagram - Ulve der mangler en instinktiv skyhed over for mennesker	58
Bilag 10.3 – Udkast til skema med listepriiser ved kompensation til brug for revideret forvaltningsplan for ulv.....	60
Bilag 10.4 – Brev fra organisationerne i Vildtforvaltningsrådet til justits- og miljøministeren	62
Bilag 10.5 – Kommissorium for vildtforvaltningsrådets ulvegruppe, gruppens medlemmer samt mødeplan	64
Kommissorium for ulvegruppen	64
Medlemmer af vildtforvaltningsrådets ulvegruppe samt sekretariatet for gruppen	65
Oversigt over møder i Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe	66
Bilag 10.6 – Målhierarki	67

1 INDLEDNING

På et møde i Vildtforvaltningsrådet 13. december 2018 var miljøminister Jacob Ellemann-Jensen på besøg. Der blev spurgt ind til den fremtidige ulveforvaltning og det ikke særlig vellykkede forsøg på en revision af forvaltningsplanen fra 2014. Ministeren tilkendegav, at han ikke havde nogle umiddelbare planer om et nyt forsøg på en revision, men hvis Rådet ønskede at tage et initiativ, så var vi velkomne. Den udfordring har vi valgt at tage op.

Der var enighed om at udarbejde et kommissorium, der indebar at alle Rådets 7 medlemmer ville være repræsenteret med faglige personer fra organisationernes sekretariater og Rådets formand forblev formand for gruppen. Der har også været enighed om at skabe en adaptiv forvaltningsplan.

Arbejdet blev indledt med gruppens første møde i december 2019, som blev fulgt op af en to dages ekskursion i februar 2020 til Vestjylland for at møde beboere fra området med Danmarks første ulve- ynglepar i nyere tid. Vi mødte husdyrholdere, lodsejere med jagtinteresser, borgergruppen fra Idom/Råsted, den lokale ulvekonsulent og repræsentanter fra DCE, Aarhus Universitet ved en af de etablerede fangstfælder på Vind Hede. I tilknytning til de vellykkede besøg og møder så vi en ulv på Vind Hede og senere blev vi tilkaldt til ulvedrab på to får.

I godt et år har ulvegruppen arbejdet intensivt med administrativ støtte fra Miljøstyrelsen. Det foreliggende forslag til forvaltning af ulven i fremtiden er alene Vildtforvaltningsrådets forslag og indspil til miljøministerens fremtidige forvaltning af ulvene i Danmark.

Procedurer for håndtering af problemulv har vi ikke beskæftiget os med, da denne er besluttet i Miljøministeriet (januar 2019) og fremgår af bilag 10.1.

Det er med stor glæde at jeg på Vildtforvaltningsrådets vegne kan overdrage ministeren et enigt forslag fra Rådet og dets organisationer.

Det er samtidig vigtigt at gøre opmærksom på at opfyldelsen af denne plan vil fordre et betydeligt større økonomisk bidrag end hvad der hidtil er anvendt på at forvalte de danske ulve, men det finder vi belæg for ved at sammenligne med administrationer i vores nabolande, f.eks. er det relevant at sammenligne os med Slesvig-Holsten.

Afslutningsvis er det vigtigt at pointere at denne forvaltningsplan er en helhedsplan, som i sin adaptive tilgang bør virke i mindst 10 år.

Vildtforvaltningsrådet 15. marts 2021.

2 ADAPTIV FORVALTNING

Adaptiv forvaltning er en metode til at strukturere og gennemføre beslutningsprocesser i forvaltning af både arter og naturområder. Adaptiv forvaltning er især anvendelig i situationer, hvor der er store usikkerheder i viden om et givent system og hvordan det vil reagere på forvaltningstiltag. Endvidere er processen velegnet til at adressere situationer med værdibaserede interessemodsætninger og modsatrettede behov, som skal løses. Ofte har man ikke den perfekte viden, når man starter en forvaltningsproces. I adaptiv forvaltning er det indbygget i processen, at man arbejder sig frem ud fra det grundlag man har og gradvist opbygger viden og derved får reduceret usikkerhederne. Der lægges vægt på inddragelse af aktører gennem hele processen for derigennem at få skabt gensidig forståelse og tillid, fælles læring og samarbejde om at finde fælles løsninger.

Adaptiv forvaltning er opdelt i to overordnede faser med en række trin:

Startfasen:

1. *Problemformulering.* Aktørerne diskuterer og beskriver de problemstillinger, der har udløst den situation, man står i - det være sig fagligt biologiske og samfundsmæssige, værdibaserede problemer. Her beskrives, hvorfor der er behov for handling og på hvilken skala der skal arbejdes for at finde en bæredygtig løsning. Endelig tages der stilling til, hvem der vil være ansvarlig for en given forvaltningsplan og hvilke aktører, der bør have en stemme i processen, inklusiv aktører uden for etablerede institutioner og organisationer.
2. *Målsætninger.* Baseret på problemformuleringen diskuteres de værdibaserede mål, som man ønsker, at en given plan skal opnå inden for de gældende juridiske rammer (lovgivning, internationale direktiver og konventioner). Målsætninger struktureres med et overordnet strategisk mål, grundlæggende målsætninger og operationelle, handlingsorienterede målsætninger. De grundlæggende målsætninger bør være specifikke, målbare, realistiske og opnåelige inden for en relevant tidsramme.
3. *Alternative handlinger.* Alle mulige handlinger, som kan anvendes til at opnå en given målsætning (inden for de juridiske rammer), drøftes, også selv om der kan være uenighed mellem aktørerne om brug af visse handlinger.
4. *Afvejninger og risikovurdering.* Der udføres en kvalitativ (eller kvantitativ hvis datagrundlaget herfor eksisterer) afvejning af, hvad man kan opnå ved forskellige handlinger eller kombinationen af handlinger. Aktørerne diskuterer, hvordan alternative handlinger kan afvejes og prioriteres ud fra en vurdering af den eksisterende viden eller erfaring om deres mulige effekter. Aktørerne diskuterer også kort- eller længerevarende risici ved at benytte forskellige tiltag. På baggrund af diskussionerne beslutter aktørerne sig for, hvilke handlinger, der skal prioriteres i første omgang.
5. *Modeludvikling.* For at styrke forudsigelserne af effekter af tiltag udvikles modeller, som kan være kvalitative eller kvantitative, hvis der foreligger et tilstrækkeligt datagrundlag. Modellerne skal være målrettede i forhold til de spørgsmål, der rejses ud fra de grundlæggende målsætninger, og det kan være rent økologiske modeller eller koblede socio-økologiske modeller. Modeludviklingen vil kræve input fra eksperter, men aktører inddrages for at forstå modellerne og give input.
6. *Overvågning.* En systematisk overvågning udføres for at følge i) systemets tilstand og dynamik, f.eks. en arts bestandsudvikling og udbredelse eller en habitats tilstand, ii) effekter

af de aftalte forvaltningstiltag og iii) målopfyldelse. Overvågningsprogrammet designes dels ud fra karakteristikken af det biologiske system, dels ud fra de grundlæggende målsætninger og indikatorer for målopfyldelse. Indikatorer inkluderer både biologiske variabler så som populationstæthed, fekunditet, overlevelse, antal nedlagte dyr eller mål for biodiversitet og socioøkonomiske variabler så som mål for økonomiske omkostninger, acceptans, borgerinddragelse (f.eks. citizen science input) eller økosystemtjenester. Udvikling og vedligeholdelse af overvågningen vil kræve input fra eksperter, men aktører inddrages for at give input og deltage i udførelsen. Overvågningsprogrammet bør planlægges tidligt i forløbet for at afstemme resurse-mæssige forventninger.

Den iterative fase:

1. *Plan for opfølgning og rollefordeling.* For at sikre effektiv implementering af planen aftales inden igangsættelse af nye handlinger i) hvad der skal udløse, at der iværksættes en given aftalt ny handling i forhold til den eksisterende situation, ii) interval for opfølgning, evaluering og justering af handlinger, iii) ansvar, organisation og aktørers roller for planens udførelse og kommunikation og iv) tidspunkt for planens revision, hvor også problemformulering, målsætninger, organisation etc. kan revurderes. Der etableres en arbejdsgruppe, evt. med et hierarki af en nationalt koordinerende enhed og lokale/regionale undergrupper.
2. *Udførelse af handlinger.* Aftalte handlinger gennemføres og beskrives, således at dees effekt efterfølgende kan evalueres i forhold til modelforudsigelser og overvågningsdata. Hvis der er behov for hurtigt at opnå ny viden, kan der aftales målrettede forsøg til at supplere handlingerne.
3. *Evaluering.* Handlinger, forudsigelser og overvågningsdata sammenholdes og vurderes af arbejdsgruppen og tilknyttede eksperter. Modeller skal eventuelt justeres, hvis overvågningsdata og erfaringer giver nye information, som giver anledning til reviderede hypoteser.
4. *Justering af handlinger.* På baggrund af evalueringen justeres handlingerne.

Trin 2-4 gentages i et kredsløb, typisk over en årrække, hvor handlinger gradvist optimeres og/eller suppleres med andre handlinger, hvis de valgte tiltag ikke er tilstrækkelige eller der sker en ny udvikling.

Vildtforvaltningsrådets adaptive forvaltningsplan for ulv har primært forholdt sig til startfasens trin 1-4. Udvikling af modeller og overvågningsprogram (startfasens trin 5 og 6) vil blive taget op, når forvaltningsplanen er behandlet politisk.

3 PROBLEMFORMULERING OG MÅLSÆTNINGSHIERARKI

3.1 PROBLEMFORMULERING

Forvaltningsplanen for ulv fra 2014 blev udarbejdet som en direkte konsekvens af ulvens første forekomst i Danmark i nyere tid. Planen sikrede bl.a. husdyrholderne kompensation for mistede dyr og tilskud til ulvesikring af hegn, men udviklingen siden 2014 med en stabil indvandring fra Tyskland og forekomsten af det første ynglepar har medvirket til behovet for denne nye plan. Derudover er der også opstået en række andre problemstillinger, som efter Vildtforvaltningsrådets opfattelse har skabt behovet for denne nye plan.

I forbindelse med bestandsfremgangen af ulv i Danmark følger en række forpligtelser i forhold til EU samt en række andre forvaltningsmæssige forhold, som der bør ageres på. En udfordring er, at den fortsatte kryptiske dødelighed der ses i den danske ulvebestand og som måske er udtryk for en ulovlig efterstræbelse, synes at fortsætte.

Der er også i befolkningen generelt og blandt de mennesker der har ulven tæt på en udbredt frygt. Denne frygt kan være udtryk for manglende information om ulven og håndtering af et muligt møde med den.

Endvidere er husdyrenes sikkerhed og medfølgende ressourcekonflikter en anden velkendt og fortsat problemstilling ligesom ulvenes tilstedeværelse også påvirker det lokale friluftsliv. En forventet bestandsfremgang vil kun forstærke de ovennævnte problemstillinger. For at imødekomme disse problemstillinger er der behov for handlinger, hvor man nu arbejder ud fra et fremtidsperspektiv.

Der er behov for at se på, hvilke politiske og administrative forhold, der skal være på plads for at kunne håndtere f.eks. overdødeligheden i bestanden og flere forventede ynglepar. Der er et behov for at være proaktiv i den danske ulveforvaltning, så det omfatter det nødvendige beredskab, tilstrækkelig kommunikation og dialog, sikre det juridiske grundlag og konstant arbejde mod størst mulig konsensus mellem de involverede parter. Udfordringerne med ulvens angreb skal søges minimeret og de konflikter, der følger i hælene på disse angreb skal søges løst i tæt dialog med de berørte parter. Hertil kommer behovet for et stærkere funderet internationalt samarbejde, som bl.a. kan medvirke til at eliminere forskelle i forvaltningen og i øvrigt erkende at de fleste problemstillinger, i de lande der har ulv, er stort set de samme, hvorfor vidensdeling - og på sigt et forvaltningsmæssigt samarbejde - er oplagt.

Men nye mål og handlinger vil også møde deres begrænsninger. Først og fremmest vil økonomien være en udfordring. Hertil kommer de juridiske rammer som de internationale regelsæt fastlægger for forvaltningen af ulven og de udfordringer der følger af en forskellig administration i de forskellige nationale forvaltninger.

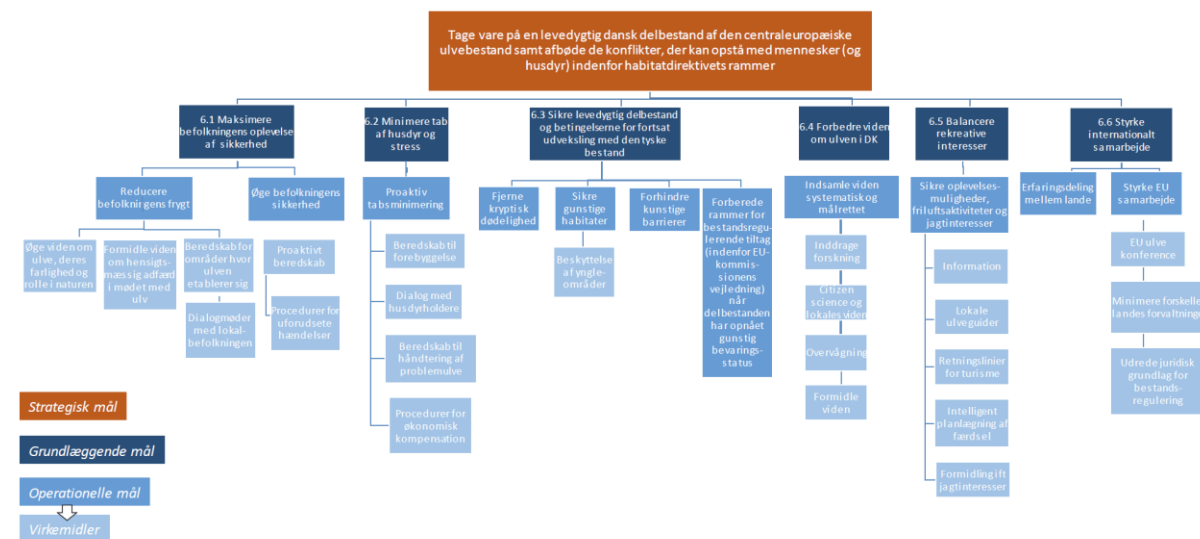
Samtidig er der en udfordring med den store og uforklarlige dødelighed hos danske ulve, der forhindrer ulven i at opnå en naturlig bestandsstørrelse, og som kan være svær at komme til livs på grund af utilstrækkelige rammer og virkemidler.

Denne adaptive forvaltningsplan bør i udgangspunktet have en levetid på mindst 10 år, men det forudsætter, at der i administrationen af planen og i overensstemmelse med den adaptive tilgang gennemføres en årlig evaluering med tilhørende muligheder for forandringer af mål og virkemidler, baseret på den overvågning der er en forudsætning. Tilsvarende er der på flere områder, f.eks. stress hos husdyr, formidling og de danske ulves adfærd, et behov for at tilvejebringe mere viden. Det

indebærer, at der er en klar struktureret organisation og der gennemføres årlige dialoger med de relevante interessenter, f.eks. husdyrholdere, lodsejere, borgergrupper, forskere og Ulvegruppen. Denne forvaltningsplan vil geografisk alene gælde Jylland, men det kan ikke udelukkes inden for de næste 10 år at ulven vil sprede sig geografisk, hvilket naturligvis også vil udstrække planens virke. Forvaltningsplanen vil i forventning om et mere veletableret internationalt samarbejde kunne bidrage til en bedre international koordination af ulveforvaltningen.

For di ulveforvaltning er kompleks og konfliktyldt, er den helt overordnede forudsætning for planens succesfulde gennemførelse, at miljøministeren beslutter sig for at implementere den i sin helhed og give planen den nødvendige finansiering, det rum og den plads, som rammen på de næste 10 år lægger op til.

3.2 MÅLHIERARKI

(Målhierarkiet fremgår også af bilag 10.6)

4 ULVENS BIOLOGI OG UDBREDELSE I EUROPA

4.0.1 Beskrivelse af ulv

Ulven (*Canis lupus*) er det næststørste landrovdyr i Europa efter den brune bjørn. Mellemeuropæiske hanulve vejer i gennemsnit 40 kg og har en skulderhøjde på ca. 70 cm. Hunulve vejer mindre end hanulve. Den totale hoved- og kropslængde af en voksen hanulv er 110-148 cm. Halen er normalt mindre end en 1/3 af kropslængden (30-35 cm) og oftest nedhængende.

Ulven ligner en stor schæferhund eller slædehund, men har kortere ører og bredere, kraftigere hoved med gule, skråtstillede øjne og en længere snude. Pelsfarven er meget varierende fra helt hvid i de arktiske områder til mere brun, rødlig, grålig og sølvfarvet i Centraleuropa. I modsætning til mange slædehunderacer når ulvenes hvide aftegninger nederst på ansigtet sjældent op på den øvre del af hovedet. Alder, køn, årstid og det enkelte individs kondition har indflydelse på pelsfarven. Pelsskiftet starter i foråret og er afsluttet i begyndelsen af efteråret. Ulve kan let forveksles med hunde eller krydsninger mellem ulve og hunde.

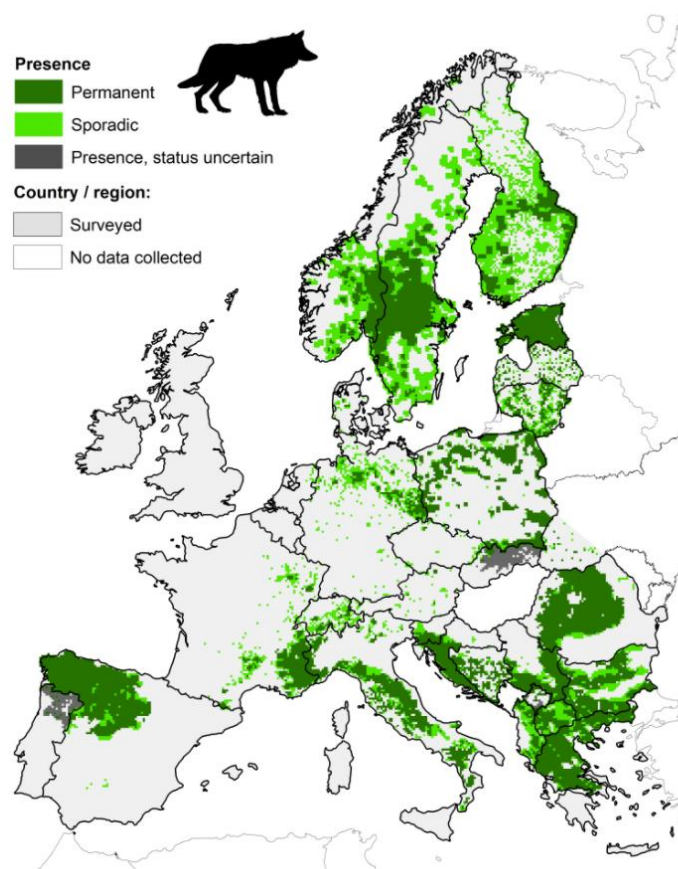
4.0.2 Spor og ekskrementer

Et ulvespor ligner et stort hundespor med fire tæer og klør, men kan vanskeligt skelnes fra spor efter de største hunderacer. Forfodsporet er 9-11 cm langt og 8-10 cm bredt, bagfoden er lidt kortere og især smallere. Skridtlængden er ved trav, som er den mest brugte gangart, ca. 1½ m, og sporbanen viser ofte en retlinet, "målbevidst gang", mens en hunds ofte viser sløjfer og 'svinkeærinder'. Ofte ses ulvens aftryk fra for- og bagpote oven i hinanden, og dens venstre og højre aftryk ses ofte på lige linje og ikke som hos hunde, der skræver lidt til siderne. Ulvens ekskrementer ligner en stor hunds, men man ser ofte hår, fjer og bensplinter i dem. Ligesom ræven placeres ekskrementerne på iøjnefaldende eksponerede steder til markering af territoriet, f.eks. hvor skov- og markveje støder sammen, og ulven kan yderligere skrabe i jorden med bagbenene. På sne ses hyppige markeringer med urinstæk, hvor især den dominerende han letter benet højt

4.1 UDBREDELSE OG BESTANDSSTØRRELSER I EUROPA

Ulven har i historisk tid været udbredt over hele det nordamerikanske kontinent, Eurasien og Japan. De blev udryddet i stort set hele den vestlige del af Europa i løbet af det 18. og 19. århundrede og overlevede kun i fragmenterede bestande på Den Iberiske halvø, Italien og Grækenland samt i det østlige og nordlige Europa. I Danmark blev en ulv skudt i 1813 ved Estvadgård syd for Skive (Weismann 1931, Aaris-Sørensen 1998). Indtil 2012 var der ingen vildtlevende ulve i Danmark. I dag har den europæiske ulv rekoloniseret store dele af Europa takket være beskyttelse i de forskellige lande (Randi 2011).

Udbredelsen i det centrale og vestlige Europa ses specielt i bjergegne med en lav befolkningstæthed og ekstensiv landbrugsudnyttelse (Kaczensky 2013). Tre mindre bestande findes på den Iberiske halvø, Skandinavien og Italien/Frankrig. Det vurderes, at der er ca. 10.000-20.000 ulve i Europa, ca. 40.000 ulve i Rusland og ca. 60.000 ulve i Nordamerika. De danske ulve tilhører den centraleuropæiske ulvebestand og er alle indvandret til Danmark fra lande syd for grænsen – primært fra Tyskland.

Figur 1 illustrerer den aktuelle udbredelse af ulv i Europa (Kilde: Large Carnivore Initiative 2021).

4.2 SOCIAL ORGANISERING OG POPULATIONS-DYNAMIK

Ulve lever i sociale familiegrupper (kobler), som samarbejder om jagt, reproduktion og forsvar af territorier (Boitani 2000, Mech & Boitani 2003). En ulvefamilie er en enhed, som opstår, når et ulvepar etablerer et territorium og yngler. Stærke sociale bånd i ulvefamilien og et hierarki mellem medlemmerne, som opretholdes gennem en aggressiv og passiviserende adfærd overfor hinanden, regulerer stabiliteten og dynamikken i familien. Individet på et højere dominant niveau i familien tager initiativer og har de største privilegier i forhold til f.eks. føde og reproduktion. Dominanshierarkiet forandrer sig løbende afhængig af de enkelte medlemmers styrke. De fleste ændringer sker før og i løbet af yngleperioden.

Unge ulve bliver i familien op til en alder af to år, hvor de vælger et af to alternativer: finde en ny partner og et nyt territorium eller blive i familien og forsøge at opnå et højere dominant niveau. Valg af strategi afhænger af byttedyrstæthed, tætheden af ulve og tilgængeligheden af et frit tilgængeligt territorium (Mech & Boitani 2003). En ulvefamilie består i gennemsnit af 7 individer (2-15), antallet afhænger af produktiviteten, spredningssuccessen og byttedyrstætheden (Boitani 2000).

4.2.1 Ynglebiologi

En ulv er kønsmoden, når den er to år gammel, og parringstiden varer 5-7 dage en gang om året, normalt i januar til marts. Fødslen sker efter 60-62 dage, og kuld størrelsen varierer fra 1 til 11 hvalpe (Boitani 2000). I Mellemeuropa parrer ulvene sig i februar/ marts, og mellem fire og seks hvalpe fødes i april/ maj (Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft 2009).

Normalt er det kun et enkelt kuld, der kommer på benene om året. Nye genetiske analyser af relationer mellem ulvefamilier viser, at der er stor genetisk udveksling mellem nabofamilier (Boitani 2000). Kønsratio er svagt favoriseret i forhold til hanner, men kan være modsat i bestande, som er betydeligt reguleret af mennesker eller ved meget lave tætheder af ulve. Ulve op til et år udgør 1/3 eller mere af den samlede bestand, når bestanden vokser hurtigt. Ikke-territoriale og udvandrende ulve udgør ikke mere end 5-20 % af den samlede bestand.

4.2.2 Mortalitet og dødsårsager

I områder uden menneskelig indflydelse vil den naturlige dødelighed blandt ulve (aggression mellem familiemedlemmer, sygdom og sår efter jagtangreb på byttedyr, sult eller underernæring) udgøre op til 50 % af dødsårsagen for den samlede bestand. Menneskelige aktiviteter er imidlertid den vigtigste dødsårsag i forhold til europæiske ulve (Boitani 2000). I Tyskland, eksempelvis, er trafikdrab den hyppigste dødsårsag, men det kan også være uheld eller forsætlighed f.eks. i forbindelse med jagt eller krybskytteri, udlægning af gift eller fangst og er specielt udbredt i områder, hvor ulve forårsager skader i forhold til mennesker. I områder, hvor ulvebestande er reguleret af mennesket, er der blevet fundet en dødelighed på over 35 % af den samlede bestand i efteråret. Voksne ulve har den højeste overlevelses-rate (80 %) efterfulgt af unge individer på et år (55 %) og hvalpe (6-43 %). I naturlige omgivelser er hvalpeoverlevelsen efter den første vinter nøje afhængig af tætheden af byttedyr. Udvandrende individer har mindre overlevelsesrate. Ulve kan blive op til ca. 10 år gamle i det fri og op til 16 år gamle i fangenskab.

4.3 FØDEØKOLOGI

Ulve er kødædere, og når de indimellem tager græs, bær m.v. er det af hensyn til fordøjelsen og ikke som egentlig føde. Ulve kan også udnytte andre dyrs bytte eller anden form for kadavere. Fødesammensætningen er selvfølgelig varierende, afhængig af geografi og sæsonmæssig variation i byttedyrene. En voksen ulv spiser i gennemsnit 3-5 kg kød dagligt, inklusiv hår og knogler, men der kan godt gå adskillige dage, evt. mere end en uge, hvor den ikke får føde. Til gengæld kan en ulv over flere måltider indtage mere end 20 kg på et døgn (Boitani 2000).

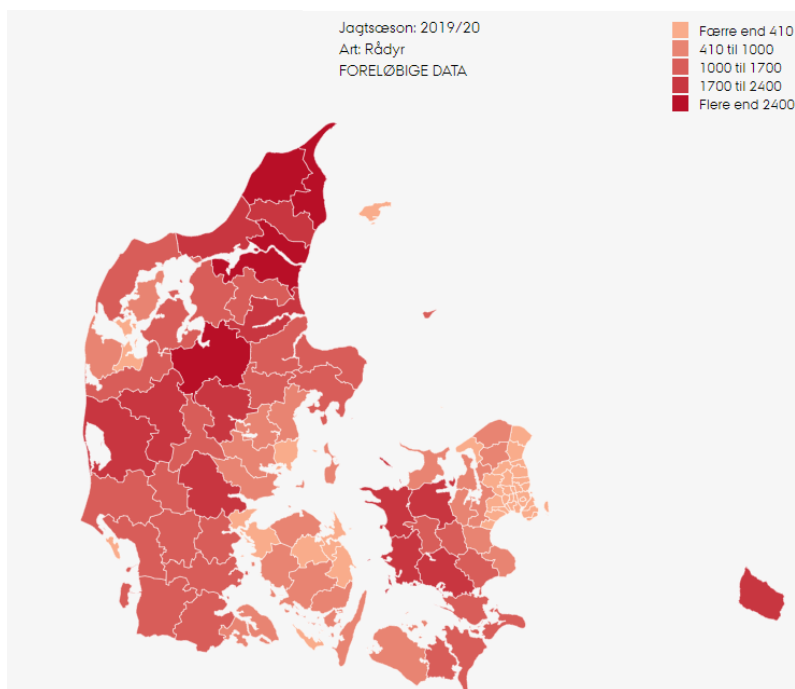
4.3.1 Fødebehov

En voksen ulv spiser ca. 1460 kg føde om året, ulvehvalpe det halve.

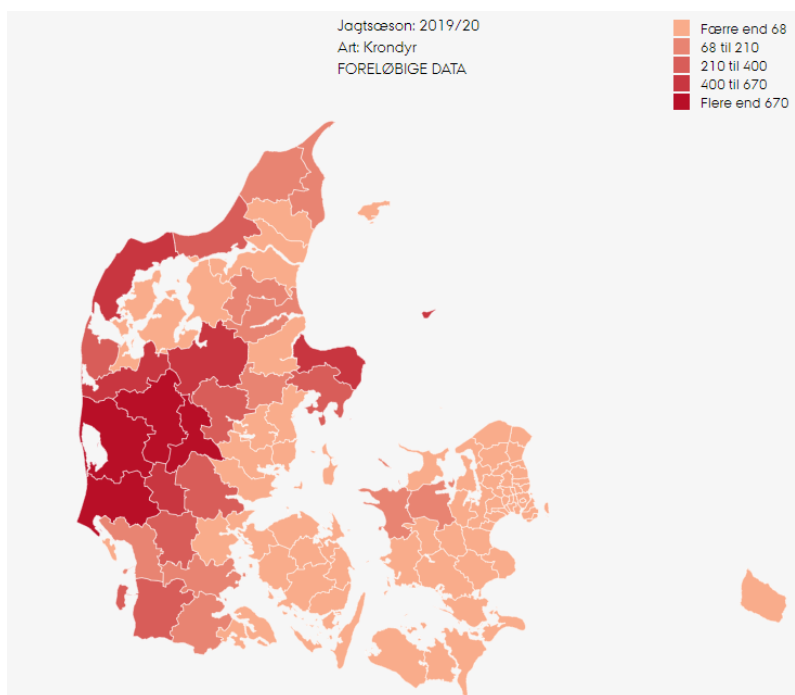
Ulvens byttedyr består primært af voksne rådyr (50 % = 730 kg) og unge kron dyr (30 % = 438 kg). Dvs. at en voksen ulv i gennemsnit spiser 32 voksne rådyr (730kg/22,5kg) og 9 kron dyrkalve (438kg/47,5kg) om året.

Et ulvekobbels territoriestørrelse vil derfor afhænge af vildtbestandenes (i Danmark særligt kron dyr og rådyr) tæthed.

Tætheden af kron dyr og rådyr i Danmark er ikke opgjort, men vildtudbyttestatistikken (DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi) kan være med til at give et billede af hvor i landet tæthederne er højest. Figur 2 og 3 illustrerer den geografiske fordeling af jagtudbyttet af hhv. rådyr og kron dyr som gennemsnitligt udbytte på kommuneplan for jagtsæsonen 2019/2020.

Figur 2 viser jagtudbyttet af rådyr som gennemsnitligt udbytte på kommuneplan for jagtsæsonen 2019/2020. Kilde: DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi <https://fauna.au.dk/jagt-og-vildtforvaltning/vildtudbytte/udbyttet-online-siden-1941/kort/>

Figur 3 viser jagtudbyttet af krondyr som gennemsnitligt udbytte på kommuneplan for jagtsæsonen 2019/2020. Kilde: DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi <https://fauna.au.dk/jagt-og-vildtforvaltning/vildtudbytte/udbyttet-online-siden-1941/kort/>

4.3.2 Husdyr og kæledyr som bytte

Selvom drab og skader på husdyr kan være betydeligt for den enkelte husdyravler, som skal lægge dyr til, er den samlede økonomiske skade på husdyrproduktion ubetydelig og skader og drab forårsaget af ulve er meget lille sammenlignet med andre årsager til dødelighed blandt husdyr (Boitani 2000). Undersøgelser af fødevalg i Tyskland har vist, at det kun er ca. 0,6 % af den konsumerede biomasse der bestod af husdyr. Katte udgjorde en ubetydelig del af ulvenes føde (0,005 %) (Wagner m.fl. 2012). Får og geder er generelt mere sårbare over for ulveangreb end køer og heste, og manglen på effektive beskyttelsesforanstaltninger (vagthunde, hegning og menneskelig opmærksomhed) er hovedårsagen til gentagne angreb og deraf følgende tab. Massedrab på husdyr forårsaget af ulve kan ske, men tab af nogle få dyr er mere almindeligt. I 2020 blev der i Danmark i gennemsnit nedlagt 5,6 dyr (primært får) pr. ulveangreb.

4.3.3 Jagtteknik

Ulves fødebehov betyder, at jagt på mindre dyr vil være meget energikrævende (Wabakken 1990). Skulle ulve udelukkende leve af smågnavere som f.eks. markmus, ville det betyde, at hver enkelt ulv skulle fange 100-150 individer om dagen. Overalt i verden jagter ulve derfor primært store og mellemstore pattedyr. Da ulven er et socialt dyr, udnytter den muligheden for at kunne jage i flok. Det betyder også, at ulve kan jage dyr som er betydeligt større end den selv. Ingen andre rovdyr på vore breddegrader jager i flok som ulven. At finde, fange og dræbe store byttedyr er en stor udfordring for ulve. Ulvens anatomi og fysiologi er specielt tilpasset jagtadfærden. Gode sanser til at finde byttedyrene, specielt lugtesansen er meget veludviklet, evnen til at vandre lange afstande og opretholde en høj hastighed samt at reagere hurtigt på byttedyrenes evt. angreb med gevirer og hove, som ellers kan være dødbringende, er afgørende for ulvens jagtsucces (Mech 1991). Normalt vil ulve fange de fleste byttedyr i løb, og ofte er udkommet af et angreb bestemt i løbet af de første sekunder. Er byttet ikke indhentet og nedlagt i løbet af få minutter, opgives dette. Mindre dyr bliver dræbt ved bid over ryggen. Store byttedyr bliver angrebet bagfra, idet de i nogle tilfælde dødbringende gevirer og klove dermed undgås. Når angrebet er slut, forsøger ulven at få hold på hovedet og evt. snuden på byttedyret. Andre flokmedlemmer kan holde bagenden, benene og nakken. I løbet af få minutter vil byttet normalt være dødt. De højest rangerende dyr i flokken er de første, der får lov at spise af det nedlagte bytte. De første dele der indtages, er de indre organer: hjerte, lunger og mave, idet disse er meget næringsrige. Andre individer koncentrerer sig om de sårede områder, hvor adgangen til kød er nærmest.

4.3.4 Ulv som top-prædator og økologisk nøgleart

Ulvens rolle i forhold til byttedyr har været debatteret i de seneste 50 år. Ulven er top-prædator og har spillet en stor rolle i at opretholde naturlige økosystemers funktion og struktur ved at regulere plante-planteæder interaktioner og de mellemstore rovdyr (Boitani 2000, Randi 2011, Elmhagen & Rushton 2007). Der kan fremføres følgende generelle betragtninger om ulve som top-prædator (Boitani 2000):

Som flere andre rovdyr præderer ulve som udgangspunkt på unge, ældre eller syge byttedyr.

Ulves indflydelse på byttedyrene afhænger af levestedet, evt. jagt og de klimatiske betingelser, specielt i vintermånederne. Højere tæthed af byttedyr tillader større kuldstørrelser og større overlevelse blandt hvalpe.

Udfaldet af ulve-byttedyr relationer varierer fra områder hvor ulves indflydelse er ubetydelig, til områder hvor tilstedeværelsen af ulv er afgørende for byttedyr populationens størrelse.

Byttedyr, f.eks. rådyr og kronstyr, som i Danmark har en meget høj bestandstilvækst og en forholdsvis lav dødelighed vurderes i mindre omfang at blive berørt bestandsmæssigt af ulveprædation.

Prædation er normalt, men ikke altid, hovedsagelig kompensatorisk, hvilket bidrager til de samlede tæthedsafhængige dødelighedsfaktorer.

Efter 70 års fravær blev ulven introduceret i 1995/1996 i Yellowstone National Park, USA. Studier bekræfter, at kronstyr bestanden gik tilbage, hvilket efterfølgende havde indflydelse på græsningstryk (Laporte et al. 2010, Ripple & Beschta 2011). Omvendt gik både bæverbstanden og bisonbestanden frem, formentlig som et resultat af flere tilgængelige vedplanter og urteagtig vegetation grundet mindre konkurrence fra kronstyr. Men udover prædation på kronstyr og kvæg samt ændringer i græsningstryk havde tilstedeværelsen af ulve også andre økologiske effekter på den vilde fauna. (Miller m.fl. 2012) fandt gennem et trærigt studie i samme nationalpark, at prærieulve generelt undgik områder nær ulvegrave, og hvis de var i nærhed af gravene, udnyttede de mest træagtige og tætte habitater til forskel fra mere græsagtige og åbne habitater, når de var i en større afstand fra ulvegrave. Miller m.fl. kunne også måle en signifikant stigning i bestanden af markmus i nærhed af ulvegrave, hvorimod en signifikant ændring ikke kunne spores i smågnaverbstanden, der befandt sig længere væk fra ulvegrave. Dette indikerer en top-down effekt og begrebet kaldes for "trofiske kaskadeeffekter", som måske kan være forårsaget af andre forhold. Til trods for erfaringer fra andre lande om ulvens indflydelse på hjortevildtet er det vanskeligt at vurdere den reelle effekt ved ulvens genindvandring til Danmark. Med udgangspunkt i en stadig stigende rådyr- og kronstyrbestand i Danmark vil adgangen til føden ikke være en begrænsende faktor i de første mange år efter ulvens genindvandring. Tætheden af råvildt og kronvildt i Danmark ligger således væsentligt over det, som man ser i svenske og tyske områder med ulv. Hvis ulven ikke etablerer egentlige territorier, vurderes effekten på hjortevildt at være relativ beskedent, men ved etablering af territorier kan det ikke afvises, at det på sigt vil have en direkte effekt på lokalområdet hjortevildt. En egentlig effekt på hjortevildtet vurderes at være størst i ulveterritoriets kerneområde og til trods for en eventuel nedgang/forskydning af hjortevildtbestande i dette område vil der uden for ulveterritoriet ske en naturlig indvandring som følge af den generelle bestandstilvækst i hele landet. Indvandring af ulv vil formentlig også give anledning til at forskyde balancen mellem de danske mellemstore rovdyr bl.a. ræv og grævling samt deres byttedyr, f.eks. rålam, hare, agerhøne og smågnavere. Samspillet mellem ulven, de mellemstore rovdyr og deres byttedyr er komplekst og vil afhænge af tætheden af ulve, fødeudbuddet, levestedets kvalitet, og hvordan det danske kulturlandskab vil påvirke bestandsudviklingen for ulv.

4.4 ULVENS ADFÆRD

4.4.1 Adfærd i forhold til hunde

Man kender meget lidt til, hvordan et ulveangreb på hund foregår, da ulven kun i få tilfælde (2 %) er blevet observeret af hundeejeren inden angrebet (www.viltskadecenter.se). Risikoen for ulveangreb på hunde er lille, men når hunde angribes, er det typisk i situationer, hvor de ikke direkte er i følge med mennesker, som f.eks. jagthunde under visse former for jagt, eller hvor hunde ikke er i snor. I forhold til ulveangreb på hunde er der i Sverige i perioden 2010 – 2012 i gennemsnit pr. år registreret 30 tilfælde, hvoraf 19 hunde er blevet dræbt. Otte ud af ti angrebne hunde er jagthunde under jagt. I Sverige er det estimeret, at sådanne angreb i gennemsnit sker ca. en gang for hver 9000 hundejagtdage i områder med revirhævdende ulvepar og ca. en gang for hver 5000 jagtdage i områder med et ulvekobbel (ulvepar og hvalpe) (Ekman 2010), (www.viltskadecenter.se). Den

traditionelle elgjagt i Sverige udøves med hunde, der løber løst i skoven og færdes over store områder i flere timer og op til flere kilometer fra deres ejere. I Tyskland, hvor brug af hunde til jagt minder meget mere om dansk praksis, er der kun registreret meget få tilfælde, hvor en hund er blevet dræbt af ulv. Risikoen for ulveangreb på hunde i Danmark, hvor hunde under jagten ofte befinder sig i nærheden af jægeren, vurderes derfor til at være mindre end i Sverige og mere sammenlignelig med erfaringerne fra Tyskland (Madsen et al. 2013, Desholm 2013).

4.4.2 Adfærd af byttedyr ved tilstedeværelse af ulv

Typisk vil store byttedyr ændre adfærd i områder, som indtages af ulve, og derfor leve mere spredt. Byttedyrene tilpasser sig på denne måde geografisk og døgnmæssigt til den nye situation. De mest omfattende studier af bl.a. disse forhold er foregået i Yellowstone National Park, USA, efter introduktion af ulv i 1995/1996 efter 70 års fravær (Laporte et al. 2010, Ripple & Beschta 2011). Dette omfatter både kronstyr og kvæg, men også plante/planteæder interaktioner. Studierne bekræfter, at nogle områder vil have en tættere bestand af kronstyr, hvorimod områder med etablerede ulvefamilier vil have en mindre tæt bestand. Dette må formodes også at ville være tilfældet i Danmark.

5 LOVGRUNDLAG

Ulven er beskyttet som art og individ. Dette følger af EU-habitatdirektivet, hvor ulven er optaget på bilag II og bilag IV. I Danmark er beskyttelsen implementeret i en række love og bekendtgørelser. De generelle regler om nødværge i straffeloven kan være af betydning i relation til ulv, hvorfor disse er omtalt. Nedenfor gives et samlet overblik.

5.1. JAGT- OG VILDTFORVALTNINGSLOVEN

Efter jagt og vildtforvaltningslovens § 3 må der kun drives jagt på vildt, der er fastsat jagttid for. Ifølge § 2 gælder lovens regler for pattedyr, der er naturligt forekommende i den danske natur. Efter ulvs tilbagekomst i den danske natur i 2012 anses denne art for at være omfattet af lovens regler. Da der ikke er fastsat jagttid på ulv, må den ikke jages i Danmark. Overtrædelse af jagt- og vildtforvaltningsloven er strafbelagt, idet strafferammen er bøde eller fængsel i indtil 2 år.

5.2. ARTSFREDNINGSBEKENDTGØRELSEN

Efter artsfredningsbekendtgørelsens § 10 er der forbud mod alle former for forsætlig indfangning og drab af ulv. Efter § 11, stk. 1, må en ulv ikke opbevares, transporteres, handles eller byttes, udbydes til salg eller bytte, overdrages, konserveres eller udstilles. Det betyder bl.a., at al håndtering af en dødfunden ulv, f.eks. en trafikdræbt, kræver Miljøstyrelsens dispensation, jf. § 12. Strafferammen er bøde eller fængsel i indtil 1 år.

5.3. NATURBESKYTTESLOVEN MV.

I henhold til naturbeskyttelseslovens § 29 a¹ må de omfattede bilag IV-arter ikke forsætlig forstyrres med skadelig virkning for arten eller bestanden. Eksempelvis må en ulvs yngle- eller rasteområder ikke beskadiges eller ødelægges, hvor den har etableret en fast bestand. Lovens strafferamme er som udgangspunkt bøde eller fængsel i indtil 1 år.

5.4. EU-BESKYTTELSEN

Forvaltning af ulv i Danmark skal foregå inden for rammerne af EU's habitatdirektiv, da ulv, som nævnt er omfattet af det såkaldte bilag IV til direktivet. Dette indebærer en "streng beskyttelse" af ulven jf. art. 12.

Enkelte specifikt nævnte populationer af ulv samt visse lande er dog undtaget denne beskyttelse (bilag IV).

For to lande (Spanien og Grækenland) blev undtagelsen indføjet ved habitatdirektivets vedtagelse i 1992, mens det for de andre lande (Bulgarien, Letland og Finland) blev indføjet ved de pågældende landes optagelse i EU. I disse lande og områder, er ulven optaget på bilag V i habitatdirektivet, hvormed der stadig følger en streng beskyttelse.

¹ Følgende fremgår af § 29 a :

"De dyrearter, der er nævnt i bilag 3 til loven, må ikke forsætligt forstyrres med skadelig virkning for arten eller bestanden. Forbuddet gælder i forhold til alle livsstadier af de omfattede dyrearter. *Stk. 2.* Yngle- eller rasteområder for de arter, der er nævnt i bilag 3 til loven, må ikke beskadiges eller ødelægges"

Bilaget justeres med mellemrum hvorfor der kan være arter, som har etableret sig i Danmark, men endnu ikke fremgår af bilaget. Der skal imidlertid foretages en EU konform fortolkning, da bilaget omhandler arter fra habitatdirektivets bilag IV, der findes naturlig vildtlevende i Danmark. Så længe ulven forekommer naturligt i den danske natur skal den således fortolkes ind i bilaget, uanset om dette er opdateret eller ej.

Bilag V beskyttelsen betyder blandt andet, at der kan indføres jagt på ulv i de områder, såfremt det kan ske inden for det overordnede formål med direktivet: at sikre gunstig bevaringsstatus. Derfor er der ikke fri jagt i noget EU land, eller område. Eventuel jagt skal dermed være forenelig med kravet om opretholdelse eller opnåelse af gunstig bevaringsstatus.

Ulv er, som nævnt, ligeledes omfattet af bilag II til direktivet. Arter på dette bilag udpeges der særlige beskyttelsesområder for; Natura 2000-områder. Dette betyder, at hvis/når ulven opbygger en reproducerende bestand i Danmark, skal der ske udpegnings af habitatområder med en mere målrettet beskyttelse og forvaltning med henblik på at sikre arten en gunstig bevaringsstatus.

Det kan være vanskeligt at sige præcist, hvornår dette er tilfældet. Medlemsstaterne vurderer om arten har etableret sig, om der er en væsentlig forekomst, herunder om arten er på EU's såkaldte referencelister². Når arten kommer på referencelisterne er medlemslandene forpligtiget til at udpege særlige beskyttelsesområder. I Tyskland har der været ulve, herunder ulvekobler i mange år, før ulv kom på udpegningsgrundlaget i Natura 2000-områderne.

5.5. HABITATDIREKTIVET

Ulv er beskyttet i dens naturlige udbredelsesområde, jf. art. 12 i habitatdirektivet. Dette betyder, at ulven er beskyttet i Danmark ifølge Aarhus Universitet, DCE, da Danmark er en del af ulvens naturlige udbredelsesområde.

Derfor skal betingelserne i direktivets art. 16 være opfyldt inden regulering af ulv kan finde sted. Regulering af ulv kan bl.a. ske for at forhindre "alvorlig skade på besætninger eller af hensyn til den offentlige sundhed og sikkerhed". En generel forudsætning i henhold til direktivet er, at "der ikke findes anden brugbar løsning, og "det ikke hindrer opretholdelse af den pågældende bestands bevaringsstatus i dens naturlige udbredelsesområde".

Anvendelsen af direktivets undtagelsesbestemmelse for regulering af ulv beror på følgende 3 vurderinger:

- For så vidt angår betingelsen, at "der ikke findes anden brugbar løsning", henvises først og fremmest til effektive afværge-foranstaltninger, som f.eks. indhegning af besætningerne eller flytning af husdyr fra det sted, hvor ulven er, at husdyrene tages i stald om natten. Relevante afværgeforanstaltninger skal således være forsøgt, uden at det har løst problemet. Betingelsen om, at der ikke må kunne findes andre brugbare løsninger, er således afgørende for vurderingen om der i et konkret tilfælde kan gives en reguleringstilladelse. Regulering er populært sagt "sidste udvej" for at løse de problemer, som en ulv måtte forårsage, hvorfor skønsbeføjelsen er meget begrænset og adgangen til dispensation er restriktiv.
- Regulering kan kun ske ud fra nogle bestemte hensyn, oplistet i art.16, a) – e) Regulering kan og vil ske, hvis f.eks. hensynet til den offentlige sundhed og sikkerhed tilsiger det.
- Endelig skal der ske en bedømmelse af den betydning en evt. beslutning om regulering af ulv vil have for opretholdelsen af den pågældende arts bevaringsstatus i dens naturlige

² Der er to lister, en for den kontinentale region og en for den atlantiske region. Se; https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/biogeog_regions/continental/index_en.htm
<https://www.eionet.europa.eu/etcs/etc-bd/activities/terrestrial-atlantic-region.pdf>

udbredelsesområde. Denne vurdering foretages af Miljøstyrelsen, ud fra kriterier beskrevet i habitatdirektivet og vejledningen hertil (se ovenstående).

Kommissionen skal ikke konsulteres, før regulering besluttet, men der skal hvert år indsendes en rapport om de fravigelser, der er sket efter direktivets art. 16, stk. 1. Kommissionen kan indlede en traktat-krænkelserprocedure mod en medlemsstat, hvis Kommissionen finder, at medlemsstaten overtræder betingelserne for anvendelse af fravigelserne.

5.6. REGULERING

Ulven er omfattet af EU's habitatdirektiv, der indeholder et forbud mod forsætligt drab. Det betyder, at ulve kun kan reguleres under særlige betingelser, hvor Miljøstyrelsen kan give dispensation fra direktivets forbud.

Dispensationen kan gives, hvis der ikke findes anden løsning, og det ikke truer ulvens naturlige udbredelse. Begrundelsen for dispensation kan bl.a. være hensyn til den offentlige sundhed og sikkerhed eller for at forhindre alvorlig skade på afgrøder, besætning, skove, fiskeri, vand og andre former for ejendom.

Regulering af ulv beror altid på en konkret vurdering, som foretages af Miljøstyrelsen. Der er udarbejdet en vejledning, som indeholder en ikke udtømmende liste over eksempler på hvornår ulv kan reguleres.

I juni 2018 blev der fra politisk side udarbejdet en revideret definition af problemulve, som tillæg til den eksisterende forvaltningsplan, (Se afsnit 7 samt bilag 10.1 og 10.2). Det er Miljøministeriets vurdering, at den adgang til at regulere problemulve, som ligger i den danske problemulvedefinition, udnytter direktivets fleksibilitet fuldt ud.

5.7. NØDVÆRGE

Lovlig nødværge vil sige, at man har ret til at afværge et uretmæssigt angreb ved hjælp af en ellers strafbar handling, jf. straffelovens § 13. Skyder en person en ulv, der opfattes som truende over for mennesker eller husdyr, er det spørgsmålet, om det kan anses for lovligt nødværge med den konsekvens, at personen ikke straffes.

Der findes ikke nogen dansk retspraksis, som giver et klart svar på, hvad der af domstolene vil kunne accepteres som lovlig nødværge i forhold til en situation, hvor en ulv skulle angribe et menneske eller husdyr.

Naturstyrelsen har anmodet Justitsministeriet, som er ressortansvarlig for straffeloven, om en udtalelse, der så vidt muligt forholder sig konkret til spørgsmålet om angreb fra ulv kan imødegås med henvisning til nødværge. Justitsministeriet har i den anledning oplyst:

"at handlinger under visse nærmere angivne betingelser er straffri efter straffelovens § 13 om nødværge. Handlinger foretaget i nødværge er således straffri, hvis de har været nødvendige for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb og ikke åbenbart går ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebnes retsgodes betydning er forsvarligt. Efter straffelovens § 13, stk. 2, bliver en person, der overskrider grænserne for lovligt nødværge, dog straffri, hvis overskridelsen er rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Det vil bero på en konkret vurdering af omstændighederne i den

enkelte sag, om forsætlig indfangning eller drab på en ulv... er straffri efter straffelovens § 13 om nødværge. Det vil således bero på, om indfangningen eller drabet på ulven var nødvendig for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende angreb fra ulven og ikke åbenbart gik ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed og det angrebne retsgodes betydning var forsvarligt. Det må i den forbindelse antages, at drab på en ulv, der er nødvendig for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende angreb fra ulven mod et menneske, vil være straffri som lovlige nødværge”.

Justitsministeriet har i besvarelsen af MOF alm del 1119 d. 10. oktober 2017 udtalt, at et påbegyndt eller overhængende angreb fra en ulv mod *et husdyr* vil kunne være omfattet af straffelovens regler om nødværge. Det vil altid være domstolene, der efter en konkret vurdering i det enkelte tilfælde – af samtlige omstændigheder i sagen – afgør om betingelserne for lovlige nødværge er opfyldt.

6 FORVALTNING AF ULV I DANMARK

6.1 MAKSIMERE BEFOLKNINGENS OPLEVELSE AF SIKKERHED

Ulven er en art som genererer frygt for egen sikkerhed i en del af befolkningen (12-32 % af danskerne er utrygge ved ulven afhængig af undersøgelsen – baseret på 3 spørgeundersøgelser (NST, DN, DB). Som udgangspunkt er denne frygt næppe baseret på viden om den reelle risiko som tilstedeværelsen af ulve udgør for den enkelte, men også på det ry ulven har fået gennem århundreders historier om dens forhold til mennesket. Uanset om befolkningens frygt for ulven er rationel eller irrationel, så er den en faktor med stor betydning for de mennesker, som skal leve med ulven, og dermed også for ethvert forsøg på at forvalte en dansk ulvebestand.

6.1.1. Reducere befolkningens frygt

Skal ulven accepteres af den brede befolkning – og især den del af befolkningen som bor i de områder, hvor ulve færdes – så skal befolkningens følelse af frygt både anerkendes, respekteres og reduceres. Det skal i videst mulige omfang gøres muligt for befolkningen at færdes i ulveområder uden at være alvorligt hæmmet af frygt for ulven.

Et middel til at reducere frygten er øget viden om ulven, dens adfærd, dens reelle (og meget begrænsede) farlighed (Desholm 2013), samt hensigtsmæssig menneskelig adfærd i mødet med en ulv. Heri ligger dog et par udfordringer. Dels kan især den irrationelle frygt være svær at håndtere gennem øget viden og dels når traditionel formidling ikke altid derud, hvor den omtalte viden behøves. Disse udfordringer søges adresseret gennem beskrivelserne af informationsindsatser nedenfor.

Øge viden om ulve, deres farlighed og rolle i naturen

Følgende opdaterede viden skal stilles til rådighed for befolkningen på Miljøstyrelsens hjemmeside og hvor det er muligt via andre eksterne platforme:

- Ulves farlighed over for mennesker (henvisning til videnskabelige notater og tilvejebringe data om ulvens farlighed over for mennesker i Danmark og Europa).
- Generel information om ulve (biologi, rolle i naturen etc.).
- Ajourførte oplysninger om overvågningen af ulvene i Danmark – herunder kort over resultaterne af GPS-overvågningen af danske ulve.

Det anbefales at myndighederne indgår i internationale samarbejder (Se 6.6) og herigennem løbende indhenter information og viden fra vores nærmeste nabolande, som med større ulvebestande har langt mere erfaring inden for emner som f.eks. befolkningens frygt for ulve, samt tiltag, der kan maksimere befolkningens følelse af tryghed.

Desuden bør der indhentes faglige bidrag om de psykologiske aspekter som er forbundet med frygt, herunder bidrag, som gør det muligt at målrette og forbedre kommunikationen herom. Det er også vigtigt at forøge og forbedre kommunikationen til befolkningen for at nå en større og bredere gruppe, end traditionel formidling når. Dette bør bl.a. opnås via samarbejde med andre organisationer, og via målrettet informationskanaler til f.eks. børn i grundskolen og til naturbrugere i de områder, hvor ulve har slået sig ned i landet.

Formidle viden om hensigtsmæssig adfærd i mødet med ulv

Selvom risikoen for at ulve angriber mennesker i Danmark er ekstremt lille, kan viden om hensigtsmæssig adfærd i et møde med en ulv fungere som et praktisk og tryghedsskabende værktøj for borgere, som oplever utryghed ved at færdes i naturen i områder med ulv. Der skal derfor udvikles:

- en guide om hensigtsmæssig adfærd i mødet med ulv. Guiden skal ligge tilgængelig på bl.a. Miljøstyrelsens hjemmeside og skal indeholde:
- Tips til adfærd, der nedsætter risikoen for et møde med ulven.
- Oplysninger om normal ulveadfærd i mødet med mennesker (fx at langt de fleste ulve flygter ved konfrontation med mennesker, men også at unge ulve helt naturligt kan komme ret tæt på mennesker og især mennesker i biler grundet deres nysgerrige natur).
- Tips til adfærd, der reducerer sandsynligheden for aggression fra ulvens side.
- Råd om skræmmeadfærd overfor ulven (signalhorn mv.).
- Kontaktinfo til den lokale ulvekonsulent (ved angivelse af vagttelefon) til de tilfælde, hvor ulven udviser unormal adfærd.

Beredskab for områder hvor ulven etablerer sig

Når Miljøstyrelsens overvågning af ulvene giver anledning til at konkludere, at en eller flere ulve er blevet stedfaste i et geografisk afgrænset område, skal myndighederne bl.a. i samarbejde med Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe straks iværksætte en lokal oplysningsindsats. Til brug herfor skal Miljøstyrelsen tage initiativ til:

- at der tages initiativ til en lokal oplysningsindsats, hvori indgår udarbejdelse af en køreplan for:
- Hvad der oplyses om og på hvilke platforme.
- Hvem der skal holde oplæg.
- Hvordan der kan skabes dialog med lokalbefolkningen mv.

I Idom/Råsted er der nedsat en lokal borgergruppe, Projekt Ulvedialog, som bl.a. har arbejdet med ulvens betydning i lokalområdet, herunder den frygt som ulvene har medført hos dele af befolkningen lokalt. Borgergruppen har udarbejdet rapporten Projekt Ulvedialog (Deltagere i Projekt Ulvedialog fra Idom- og Råstedområdet 2018).

Når en eller flere ulve er blevet stedfaste i nye områder tages der initiativ til,

- at oprette lokale borgergrupper á la Projekt Ulvedialog. Disse borgergrupper kan bistås ved mødedeltagelse og lignende af repræsentanter fra Miljøstyrelsen, Naturstyrelsen og Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe. Der skal endvidere etableres en løbende kontakt med myndighederne. De lokale ulvekonsulenter tiltænkes i denne sammenhæng en særlig aktiv rolle. Endelig kan det være formålstjenligt at formidle kontakt til de borgergrupper, der allerede har arbejdet med ulve i deres lokalområde.

Dialogmøder med lokalbefolkningen

I 2015 afholdt Miljøstyrelsen og Naturstyrelsen fire velbesøgte informationsmøder om ulv i hhv. Sønderjylland, Vestjylland, Midtjylland og Nordjylland. Møderne havde til formål at bidrage med information om ulvens biologi, forvaltningsplanen fra 2014, og myndighedernes lokale og nationale forvaltning.

Siden har der været både strejfende ulve, ulvepar og ulvekobler i Danmark, og derfor skal der på ny prioriteres en informationsindsats i de områder hvor ulvene findes. Mange borgere har i dag gjort erfaringer med hvordan det er at leve i et område hvor der er ulve, hvorfor indsatsen skal have karakter af dialogmøder, hvor lokalbefolkningens viden og erfaringer bringes i spil. Det anbefales at

- Myndighederne tager initiativ til nye dialogmøder.

6.1.2. Øge befolkningens sikkerhed

En ulv er et stort rovdyr. Derfor er en ulv selvfølgelig potentielt farlig for et menneske. Den reelle risiko er en funktion af dyrets adfærd i forhold til mennesker og risikoen for overhovedet at møde dyret. Ulve er generelt sky overfor mennesker og i en norsk undersøgelse af 141 eksperimenter (Wam m.fl. 2014), hvor radiomærkede ulve blev opsøgt af mennesker trak ulvene sig i alle tilfælde.

Risikoen for at møde en ulv er meget lille i Danmark, hvor kun få ulve lever. Til sammenligning lever der 10-20.000 ulve i Europa, hvor der blot er registreret 4 dødsfald som følge af ikke-rabies-relaterede angreb siden 1950. Alle 4 dødsfald er fra Spanien i midt-halvfjerdserne. I Nordamerika er der med en bestand på 60-70.000 ulve registreret ét dødsfald som følge af ulveangreb de seneste 50 år.

Det er rettidig omhu at tage højde for situationer, som potentielt kan udvikle sig til fatale møder mellem ulv og menneske. I afsnit 7 beskrives beredskabet overfor ulve, som udviser afvigende adfærd (procedurer for håndtering af deciderede problemulve, se bilag 10.2).

6.2. MINIMERE TAB AF HUSDYR OG STRESS

En af de centrale udfordringer i forbindelse med forekomsten af ulv både i Danmark og i vores nabolande er det faktum, at ulven i større eller mindre grad angriber og dræber husdyr, hvis den har adgang til dyrene. I Danmark er der overvejende tale om angreb på får, men der er også eksempler på, at ulven har angrebet både kvæg og heste.

For de ramte husdyrholdere er det selvfølgelig først og fremmest en yderst ubehagelig oplevelse når ulven angriber og dræber husdyr. Oven i dette har mange husdyrholdere givet udtryk for, at de i høj grad føler står alene med de udfordringer, som ulven giver. Selvom ulveforvaltningen i Danmark både giver mulighed for tilskud til opsætning af hegn, compensation for dræbte dyr og rådgivning via Naturstyrelsens ulvekonsulenter, så er der aktuelt en udbredt oplevelse hos de ramte husdyrholdere af manglende opbakning fra myndighedernes side.

Dette kan forstærkes af, at husdyrholdere oplever at blive udsat for uønsket negativ opmærksomhed fra andre dele af befolkningen f.eks. i forbindelse med angreb fra ulv. Det kan være på sociale medier eller i andre sammenhænge, hvor der både kan forekomme mistænkeliggørelse i forhold til om der er blevet passet godt nok på husdyrene, om der har været forsvarligt hegnet eller om der reelt er tale om angreb. Det kan også være tilfælde hvor husdyrholdere latterliggøres eller ikke tages alvorligt i forhold til de udfordringer de oplever.

Det vil derfor være et klart mål for forvaltningen af ulv i Danmark, at der findes løsninger og værktøjer, som sikrer, at det fortsat er muligt at holde udegående husdyr i Danmark både til

naturpleje og produktion - også i områder med ulv. Og som samtidig styrker husdyrholderenes oplevelse af at have opbakning både fra myndighederne og i den brede befolkning. Med den nuværende situation er der en risiko for, at husdyrholdere i områder med ulv vil opgive at have græssende dyr, hvilket vil kunne få store konsekvenser for både naturpleje og beskæftigelse i landdistrikterne. De løsninger og værktøjer, der findes, skal opleves tilfredsstillende for de ramte husdyrholdere og i videst muligt omfang sikre, at de holdes økonomisk skadesløse.

I forbindelse med udarbejdelse af den første forvaltningsplan for ulv i Danmark har man fra politisk hold valgt at man i Danmark kompenserer husdyrholdere for deres tab i forbindelse med angreb fra ulv (se bilag 10.3). Man har samtidig også valgt at kompensere for de øgede omkostninger, som husdyrholdere har i forbindelse med afværgeforanstaltninger (hegn m.v.).

Der er dog et klart behov for at udvikle disse muligheder for compensation i tæt dialog med husdyrholderen i takt med, at der samles flere erfaringer om, hvad der virker og hvordan ulven agerer i det danske kulturlandskab. Det vil således både være et mål at angreb og øvrige påvirkninger af husdyr minimeres mest muligt, og at de husdyrholdere der berøres af ulvens tilstedeværelse holdes skadesløse.

En særsomt udfordring i forbindelse med samspillet mellem ulv og husdyr er spørgsmålet om ulvens påvirkning i form af stress af husdyrene. Mange husdyrholdere giver udtryk for, ulvens blotte tilstedeværelse påvirker deres dyr i en meget negativ retning i form af forskellige stressreaktioner. Dette er både som følge af direkte angreb inden for folde og indhegninger, men også ved ulvens tilstedeværelse i nærheden af udegående husdyr.

Der foreligger kun i begrænset omfang undersøgelser af omfang og konsekvenser af ulvens stresspåvirkning af husdyr. Det vil derfor være en mål for den fremtidige forvaltning af ulv i Danmark, at den mulige stresspåvirkning undersøges og der tilstræbes at finde løsninger, som kan minimere reelle stresspåvirkninger af ulvens tilstedeværelse.

Antallet af besigtigelser ifm. formodede ulveangreb fremgår af tabel 1. Alle besigtigelser siden 2013 er foretaget af Naturstyrelsens ulvekonsulenter. Tabellen viser ligeledes andelen af besigtigelserne der kan konkluderes som angreb der skyldes ulv, antal angrebne husdyr, antal ulveangreb inden for forskellige hegntyper herunder, at der til dags dato endnu ikke har været registreret et ulveangreb inden for et eksisterende ulvesikret hegn.

Tabel 1: Oversigt over antallet af besigtigelser Naturstyrelsens ulvekonsulenter har udført siden 2013, herunder hvor angreb er konkluderet forårsaget af ulv. Der er ikke registreret ulveangreb inden for ulvesikrede hegninger. Der skal tages forbehold for oplysninger om "angreb skyldes ulv" i 2013 – 2016 da DNA-analyser i denne periode desværre var fejlbehæftede.

År	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Antal besigtigelser	20	35	41	14	95	104	77	73
Angreb skyldes ulv	11	13	6	6	24	28	25	43
Antal nedlagte husdyr (Primært får og lam)	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	54	98	198	242
Ulveangreb indenfor mobile hegn	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	29
Ulveangreb indenfor stationære hegn	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	14
Ulveangreb indenfor ikke-fungerende ulvesikrede hegn	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	Ikke opgjort	4
Ulveangreb indenfor fungerende ulvesikrede hegn	-	-	-	-	0	0	0	0

6.2.1 Proaktiv tabsminimering

En proaktiv tabsminimering er helt central for at minimere omfanget af konflikter i relation til ulv og husdyr. Dette vil i høj grad omfatte forskellige former for afværgeforanstaltninger - herunder hegn, vogterhunde og andre afværge / skræmme foranstaltninger.

Siden vedtagelse af den første forvaltningsplan for ulv har det været muligt at få tilskud til ulvesikring af hegn i særligt udpegede områder ("ulvezoner"). Denne ordning er blevet justeret løbende lige som der også er udpeget en supplerende ulvezone. Endvidere er der oprettet en

pilotordning vedrørende tilskud til vogterhunde samt forsøgsordning med ulvesikring af mobile hegn. Ordningerne beskrive løbende på Miljøstyrelsens hjemmeside mst.dk

Mange husdyrholdere oplever, at der fortsat er en række udfordringer i forhold til at sikre udegående husdyr mod angreb fra ulv.

Det kan blandt andet være meget vanskeligt i praksis at gennemføre en fuldkommen ulvesikring af hegn omkring græssende dyr. Der kan være en række årsager til dette:

- **Vanskeligt terræn:** Hvis et område, hvor der skal opsættes ulvesikre hegn f.eks. er meget kuperet, vådt eller med forekomst af vandløb og småsøer, kan det være vanskeligt at opsætte et hegn, der følger landskabets morfologi. Opsætning af hegn på sådanne arealer - som oftest vil være arealer beliggende i naturområder – vil ofte være forbundet med ekstra omkostninger til hegnsmateriel, opsætning og vedligeholdelse.
- **Hegn løbes ned af hjortevildt:** I områder med hjortevildt kan det være en udfordring, at hegn omkring arealer med husdyr ødelægges, hvis de løbes ned af vildtet. Dette kan ske umiddelbart efter, at der har været ført tilsyn med hegnet, hvilket betyder, at det kan være vanskeligt at sikre, at hegnet til alle tider er optimalt fungerende.
- **Ikke dækning af alle omkostninger:** I forbindelse med de eksisterende tilskudsordninger til ulvesikring af hegn, gives der ikke tilskud til hegnsvedligeholdelse. Dette er blandt andet slåning af opvækst omkring strømførende tråde, udskiftning af dele af hegn (spændingsgivere, solpaneler m.v.), opsætning af hegnsvagter og et generelt behov for øget tilsyn og evt. udbedring af hegn. Det indebærer markant øgede omkostninger for dyreholdere, der ikke kompenseres.
- **Mobile hegn:** Det er særskilt vanskeligt at gennemføre en ulvesikring af mobile hegn, som i vid udstrækning anvendes i en erhvervmæssige fåre- og lammeproduktion. Mobile hegn anvendes blandt andet i de tilfælde, hvor får afgræsser frøgræsmarker og slætmarker efter høst, hvor fåregræsningen skaber en merværdi for planteavlerne. Denne drift betyder, at fårene flyttes jævnligt med hyppig opsætning og nedtagning af mobile hegn til følge. Hvis mobile hegn skal ulvesikres med brug af flere tråde, og der af følgende højere pæle, vil dette betyde et større tidsforbrug og alt efter udformningen af hegnet andet udstyr til opsætning m.v. Udfordringen ved mobile hegn er således at finde en løsning, der på den ene side kan holde ulven ude af indhegningerne og på den anden side kan opsættes og nedtages uden en urealistisk forøgelse af omkostningerne. Der er ultimo 2020 etableret en forsøgsordning rettet mod ulvesikring af mobilhegn. Ordningen bør evalueres og om nødvendigt tilrettes i løbet af allerede 1. halvår 2021.
- **Ulvezoner:** I og med, at der fra husdyrholderenes side opleves en række udfordringer af både økonomisk og praktisk karakter i forbindelse med ulvesikring af hegn, opleves den mulige kobling mellem krav om opsætning ulvesikring af hegn og udbetaling erstatning i forbindelse med angreb i visse tilfælde som en uhensigtsmæssig restriktion af husdyrholdere. Samtidig betyder ulvezonerne at det ikke er muligt at få tilskud til ulvesikring af hegn i områder, der ikke er udpeget til ulvezone. På denne baggrund kan der være behov for at se på reglerne vedrørende ulvezonerne, så de i højere grad opleves som hensigtsmæssige også af berørte husdyrholdere både inden for og uden for zonerne.

Målet for forvaltningen af ulv i Danmark i relation til proaktiv tabsminimering vil være at finde løsninger, der kan minimere omfanget af angreb eller anden negativ påvirkning fra ulv på husdyr.

Samtidig er det vigtigt at de berørte husdyrholdere har en klar oplevelse af, at samfundet påtager sig sin del af ansvaret for en hensigtsmæssig forvaltning af ulven i forhold til husdyr og at oplevelsen af at "stå alene" minimeres samt at der sikres et konstruktivt samspil mellem myndigheder og husdyrholdere om at finde relevante løsninger. I forhold til dette er det et vigtigt element, at husdyrholderne holdes økonomiske skadesløse, både i forhold til direkte omkostninger til hegn og andre afværgeforanstaltninger, i forbindelse med angreb og drab på husdyr og i forbindelse med øvrige omkostninger i form af f.eks. øget tilsyn, vedligeholdelse af hegn og øget tidsforbrug ved angreb.

Der skal løbende ses på mulighederne for at optimere på ovenstående, men idet konflikter med husdyr står som et helt centralt element i forvaltningen af ulv bør skal det tilstræbes at finde brugbare løsninger inden for en kortere årrække. Det vil forudsætte at der tilvejebringes de nødvendige økonomiske midler til gennemførelse af en sådan forvaltning. Det skal i den forbindelse bemærkes, at der er mulighed for at anvende midler fra EU's landdistriktsprogram til betaling for kompensation af afværgeforanstaltninger. Denne mulighed er ikke anvendt i dag i Danmark, men bør overvejes nærmere, da der vil være mulighed for 100 % kompensation til hegn, vogterhunde m.v. og i forhold ekstra tidsforbrug.

Beredskab til forebyggelse

Hegnsløsninger

Der har ikke været angreb på husdyr bag fungerende ulvesikrede hegn. Opsætning af ulvesikrede hegn er derfor også i Danmark en helt central del af at kunne forebygge angreb på husdyr. Selvom de hidtidige muligheder for ulvesikring af hegn og tilskud til disse fortsat rummer en del udfordringer jf. ovenstående, vil det fortsat være en central del af beskedskab til forebyggelse af angreb på husdyr.

En særlig udfordring er som tidligere beskrevet de mobile hegn. I udlandet anvendes løsninger med mobilhegn, men de vurderes at være uhensigtsmæssigt tidskrævende at opstille/nedtage af flere af de større danske fåreavlere. Der er derfor ultimo 2020 etableret en forsøgsordning omhandlende alternative ulvesikrede mobile hegn bestående af 4 eltråde i stedet for 5 eltråde. Erfaringerne for denne ordning afventes og bør indgå i det videre arbejde med at finde hensigtsmæssige hegnsløsninger

Løbende erfaringsopsamling og udvikling af nye hegnsløsninger

Hidtil har den danske ulveforvaltning herunder retningslinjer vedrørende ulvesikring af hegn i høj grad fået inspiration fra blandt andet forvaltningen af ulv i Tyskland, hvor der er opsamlet erfaringer over en længere periode. Denne udveksling af viden med nabolande bør fortsætte (se 6.6), men der skal også ses på de erfaringer, som de danske husdyrholdere har indsamlet over de seneste år. Selvom Danmark på flere måder er sammenlignelig med Tyskland, vil der være forskellige både i forhold til de naturgivne forhold, levesteder, infrastruktur og fødegrundlag for ulven og hold af husdyr. Derfor skal den danske forvaltning og de løsninger, der opstilles i videst muligt omfang være tilpasse de danske forhold og erfaringer.

100 % kompensation for omkostninger til ulvesikring af hegn

Arter som traditionelt gør skade f.eks. i landbrug, skovbrug eller gartneri er omfattet af generelle bestemmelser for regulering i Vildtskadebekendtgørelsen. Ulven er pga. bestandsstatus strengere beskyttet, hvilket gør at regulering kun kan komme på tale under ganske særlige omstændigheder.

Med henblik på at holde husdyrholdere skadesløse i forhold til øgede omkostninger ved ulvesikring af hegn, skal gives en dækning af omkostninger til opsætning af ulvesikre hegn samt ulvesikring af eksisterende hegn. Der bør også i forbindelse med en tilskudsordning til hegn gives betaling for omkostningerne med ekstra vedligeholdelse (herunder fjernelse af opvækst ved el-tråde, udskiftning af dele af hegn, spændingsgivere, solpaneler), opsætning af hegnsvagter og ekstra tilsyn med hegnet. Alle disse omkostninger skal indgå ved udregning af tilskudssatser og løbene opdateringer af tilskudsordninger.

De eksisterende hegnsmuligheder og hegnsforsøg skal løbende suppleres med andre løsninger når der samles nye erfaringer i samarbejde med husdyrholdere. Det skal således tilstræbes at der er en løbende kontakt mellem repræsentanter for de berørte husdyrholdere og Miljøministeriet om udvikling og afprøvning af nye løsninger, herunder erfaringer fra andre relevante lande.

Mulighed for individuelle og fleksible hegnsløsninger

Da der kan være meget store forskelle på arealer, driftsformer og behov hos husdyrholdere i områder med ulv, vil der sideløbende med de mere standardiserede hegnsløsninger være et behov for mere fleksible og individuelle muligheder for at få tilskud til opsætning m.v. af ulvesikrede hegn.

Det bør således, på baggrund af en dialog med den relevante myndighed, være muligt for en dyreholder at opnå fuldt dækkende tilskud til den hegnsløsning, der vil være mest hensigtsmæssig på det pågældende areal og for den pågældende produktion også selvom den afviger fra standardløsningerne. En sådan løsning kan evt. etableres på forsøgsbasis.

Hegn på offentlige arealer

I tilfælde, hvor får holdes på arealer, der bortforpagtes af staten eller andre offentlige myndigheder bør ulvesikring af hegn som udgangspunkt påhvile ejeren af arealerne. Som minimum bør hegn ejet af det offentlige have en tilstand der muliggør ulvesikring (kvalitet af hegnspæle, høje på pæle m.v.), hvor efter evt. ulvesikring kan gennemføres af forpagter, hvis denne ønsker det. Ellers påhviler ansvaret for ulvesikringen den offentlige ejer.

Ulvezoner

De nuværende ulvezoner giver en geografisk afgrænsning, som sætter rammerne for mulighederne for støtte til ulvesikring af hegn. Ulvezonerne opfattes imidlertid af nogle husdyrholdere som en "straf", da de kan udløse krav om etablering af ulvesikre hegn, hvis der ønskes erstatning for angreb. Der ud over kan ulvezonerne være uhensigtsmæssige på den måde, at der i dag ikke vil være mulighed for støtte til ulvesikring, hvis et husdyrhold ligger umiddelbart uden for en ulvezone, selvom der måtte være gentagne angreb, da forudsætningen for støtte vil være etablering af en ulvezone.. Dette har betydet, at husdyrholdere som har oplevet gentagne angreb på deres dyr ikke har kunne få tilskud til ulvesikring af hegn, fordi de lå uden for ulvezonerne.

Derfor foreslås det, at det hidtidige system ændres så de eksisterende ulvezoner nedlægges. I stedet for, skal der helt grundlæggende være mulighed for, at støtte ulvesikring (hegn eller vogterhunde), i hele landet/Jylland der hvor behovet er eller pludselig opstår ud fra klare kriterier vedrørende relevans. I forbindelse med fastsættelse af sådanne kriterier skal der tages udgangspunkt i forhold som angreb på husdyr, påviselig forekomst af ulv eller andre forhold, der sandsynliggør at der er en overhængende risiko for angreb.

Med de nuværende ulvezoner er der mulighed for, at der inden for ulvezonerne kan fastsættes et krav om, at der kun gives erstatning i forbindelse med angreb, hvis der har været anvendt

ulvesikrede hegn. Dette kan opleves af husdyrholdere som en urimelig straf eller trussel, idet det i mange tilfælde kan være vanskeligt at gennemføres ulvesikring af både stationære og mobile hegn.

Samtidig med at ulvezonerne foreslås ophævet, foreslås det også at fjerne den generelle kobling mellem hegning og mulighed for erstatning for angreb. I stedet skal lægges til grund, at støtte til ulvesikring er et tilbud til husdyrholderne, men at det er et klart mål for forvaltningsindsatsen, at antallet af angreb skal minimeres. Kun hvis der opleves gentagne tilbagevendende angreb på de samme arealer kan MST dog som forudsætning for at opretholde muligheden for kompensation for tabte dyr stille krav om ulvesikring. Dette vil forudsætte at der er reelle og konkrete muligheder for at iværksætte ulvesikring af husdyrene. Uklarheder om, hvorvidt der i en given situation er reel og praktisk mulighed for at sikre husdyrene, og dermed potentialet for ulvesikring, vil kunne opstå og bør i givet fald søges afklaret i dialog mellem Miljøstyrelsen og den pågældende husdyrholder med evt. input fra konsulenter eller andre med særlig erfaring vedrørende etablering af hegn. Målet vil være, at der skal findes løsninger, der muliggør en passende ulvesikring. Følgende retningslinjer kan anlægges i den forbindelse:

Når angreb har fundet sted:

- Både Miljøstyrelsen og ejer kan tage initiativ til en indbyrdes drøftelse af, om ulvesikring af husdyrhold er relevant og i givet fald hvordan.
- Ved x angreb eller flere inden for y måneder på samme arealer skal der dog iværksættes en dialog med henblik på etablering af tiltag, som sikrer dyrene.

Forebyggende tiltag før angreb har fundet sted:

- Både Miljøstyrelsen og ejer kan tage initiativ til en indbyrdes drøftelse af, om ulvesikring af husdyrhold er relevant.
Miljøstyrelsen tager i begge tilfælde udgangspunkt i en faglig vurdering af risikoen for ulveangreb, med udgangspunkt i husdyrholdets karakter, aktuelle forekomster af ulv, angreb på husdyr på nærtliggende husdyrhold med videre. Miljøstyrelsen udarbejder i dialog med relevante interessenter et notat som konkretiserer de overvejelser, som Miljøstyrelsen konkret skal gøre sig.

Det skal i forhold til ovenstående retningslinjer og overvejelser understreges, at det ikke skal kunne lægges husdyrholder til last, hvis et ulvesikret hegn løbes ned af vildt eller på anden måde skades, så det ikke fremstår som fungerende. Det foreslås dog at myndighederne efter 2 eller flere af sådanne situationer kan pålægge anvendelse af elektroniske hegnsvagter.

Vogterhunde

Vogterhunde kan være et element i den proaktive minimering af tab af husdyr. Der er pt. kun ganske få danske erfaringer med brug af vogterhunde, og der er igangsat en forsøgsordning, hvor husdyrholdere kan få tilskud til vogterhunde. Der bør i samarbejde med relevante husdyrholdere ske en udredning af, hvad der skal til for, at vogterhunde kan være et relevant forvaltningsværktøj for danske husdyrholdere – herunder hvilke former for tilskud, der skal til for at husdyrholdere kompenseres fuldt ud for de omkostninger de måtte have.

Endvidere vil der være behov for, at gældende lovgivning der kan have betydning af brug af vogterhunde gennemgås og om nødvendigt tilpasses, således at det er praktisk muligt at anvende vogterhunde – herunder at krav til hegning m.v. samt tilsyn i forbindelse med hold af vogterhund er operationelle for husdyrholderne.

Der skal endvidere ske en afklaring af udfordringer med vogterhunde i forhold til publikum på især statslige arealer. Der kan således være behov for at forbyde eller indskrænke offentlig adgang på arealer, hvor der anvendes vogterhunde.

"Hjælpe-trailer" – udryknings-hold

Når en husdyrholder oplever ulveangreb for første gang, kan det være en meget voldsom og uoverskuelig opgave. Det kan derfor være en stor hjælp, hvis der findes et lokalt frivilligt "udrykningshold / hjælpekorps" som kan træde til i sådanne situationer. En sådan indsats vil med fordel kunne koordineres af lokale husdyrholdere evt. med bistand fra den lokale ulvekonsulent. Et udrykningshold/hjælpekorps kan også bistå husdyrholderen med bortskræmning af ulven, hvis den evt. vender tilbage til de ramte områder. Dette vil være en stor hjælp for den ramte husdyrholder, der derved kan fokusere på sine dyr og konsekvenserne af angrebet.

For at lette dette arbejde gives tilskud (100 %) så et hjælpekorps kan anskaffe det udstyr der vil være behov for i en udrykningssituation for at kunne afhjælpe situationen i form af, at samle flokken, etablere midlertidige folde, opsætte skræmme-udstyr, aflive skadede dyr m.v. Alternativt kan dette stilles til rådighed af Naturstyrelsen. Dette udstyr kan samles i en "hjælpe-trailer", som kan stå klar ved angreb. Et sådan initiativ er allerede taget Sydvestjysk Fåreavlerforening.

En hjælpe-trailer kan indeholde: midlertidige hegn, afværgeudstyr, flagrestrimler, lys, m.v.), kadaverboks til afdækning af døde dyr indtil ulvekonsulent kommer, klippeudstyr (så overlevende får kan undersøges for skader, desinfektionsmiddel m.v.).

Det foreslås, at Naturstyrelsen i samarbejde med lokale husdyrholdere udarbejder en række gode råd til en sådan indsats og nærmere retningslinjer for tilskud til materiel m.v.

Endvidere bør de lokale ulvekonsulenter også have mulighed for at stille materiel til midlertidige afværgeforanstaltninger til rådighed for husdyrholdere, der oplever angreb. Dette kan f.eks. være lys, flagrebånd eller lign, som kan opsættes på arealer umiddelbart efter angreb for at sikre, at ulven ikke kommer igen på de sammen arealer.

Udbygget varslingsystem

Det kan være svært at forudsige præcis hvor og hvornår ulven angriber husdyr ikke mindst fordi der både er mere stationære ulve og ulve, der strejfer uden at have slået sig ned i et fast område. For husdyrholdere – ikke mindst uden for de nuværende udpegede ulvezoner – vil det være hensigtsmæssigt, hvis det var muligt med en form for varslings, hvor der vil være risiko for nye angreb. Dette vil give mulighed for i højere grad at planlægge, hvilke arealer der afgræses og evt. anvendelse af midlertidige afværge foranstaltninger.

Der bør således i samarbejde med den nationale ulveovervågning og Naturstyrelsen ses på muligheden for, at igangsætte et pilotprojekt vedrørende et sådant varslingsystem. Varslingssystemet kan både bygge på viden om aktuelle ulveangreb og iagttagelser af ulv samt på anden kendt viden om ulvenes adfærd herunder viden om i hvilke perioder og på hvilke typer af arealer, der vil være størst risiko for angreb.

Stress hos husdyr som følge af ulvens forekomst

I og med at mange husdyrholdere oplever at ulvens tilstedeværelse medfører tydelige adfærdændringer hos deres husdyr, er der et stort behov for at der bliver set nærmere på i hvilket omfang husdyr stresses af forekomsten af ulv. DCE har tidligere kommet med et oplæg (Madsen 2017) til et muligt projekt på dette område. Der er også udført litteraturstudier evt. emnet, men da erfaringerne på området er begrænsede, er der behov for at igangsætte yderligere udredninger.

På baggrund af blandt andet dialog med de berørte husdyrholdere bør der igangsættes en dansk udredning af udfordringerne med husdyr og stress som følge af ulves tilstedeværelse nær folde. Der skal blandt andet ses på, hvordan ulvens tilstedeværelse i og omkring indhegninger med husdyr vil medføre adfærd ændringer hos dyrene og hvilke konsekvenser i form af stresspåvirkninger- og reaktioner, det kan få. I den forbindelse bør eksisterende viden om stress hos husdyr - f.eks. at får der udsættes for hård stress i de forkerte dele af drægtigheden, føder langt færre lam end får der ikke har været udsat for stress – medtages i sådanne udredninger.

Det bør i den forbindelse medtages, hvordan den forventede snarlige GPS-mærkning af ulve kan være med til at kvalificere en sådan udredning

Hvis det efter en dansk udredning kan konstateres, at der er en stresseffekt hos husdyr, bør dette inddrages i den løbende opdatering af forvaltningsplanen både for vidt angår forvaltningstiltag og afværgeforanstaltninger, rammer for kompensation, satser m.v.

Dialog med husdyrholdere

Det er afgørende, at der er en god og tæt dialog mellem husdyrholdere og de relevante myndigheder i de områder, hvor ulvene er til stede – både hvor den har slået sig ned, og hvor strejfende ulve giver anledning til konflikter med husdyr. Dialogen skal både medvirke til at give husdyrholdere faktuel viden om, hvordan de kan minimere angreb og andre negative påvirkninger fra ulven på husdyr samt styrke oplevelsen af, at man som husdyrholder ikke står alene spørgsmål, udfordringer eller bekymringer i forhold til ulven. Der er derfor behov for en dialog ad flere forskellige kanaler:

Myndighedernes hjemmesider

- Relevant viden skal være let tilgængelig på Miljøstyrelsens og Naturstyrelsens hjemmesider. Hjemmesiderne rettet direkte mod husdyrholdere skal oplyse om muligheder for tilskud til afværgeforanstaltninger samt mulighederne for erstatning. Der skal også ligge en klar vejledning til hvad man skal gøre, hvis man oplever angreb fra ulv på sine husdyr - herunder kontakinfo til ulvekonsulenterne. Som noget nyt, skal der desuden udarbejdes en klar vejledning om, hvilke afværgeforanstaltninger man kan anvende til bortskræmning af ulv, så det tydelige fremgår, hvilke midler man lovligt kan anvende og hvilke, der i givet fald skal søges dispensation til (flagrebånd, lys, varselsskud, gaskanoner, fyrværkeri, lyd, duft m.v.).

Informationsmøder

- I områder, hvor ulven dukker op eller etablerer sig, skal der inden for en kort periode efter ulvens opdukkelse afholdes informationsmøder rettet mod husdyrholdere. Møderne afholdes af Miljøstyrelsen og Naturstyrelsen i fællesskab (evt. med deltagelse fra ulvegruppen). Møderne skal arrangeres når overvågningen viser, at ulven har slået sig ned i et område eller når der har været 2 eller flere angreb i samme område. Formålet med møderne vil være at give husdyrholderne relevant viden om ulven, om den gældende forvaltning og lovgivning på området samt mulighederne for proaktiv tabsminimering m.v. Samt at etablere kontakt til Naturstyrelsens ulvekonsulenter.

Naturstyrelsens ulvekonsulenter

- Ulvekonsulenterne er et helt afgørende element i dialogen med lodsejere – både i forbindelse med angreb – men også i forbindelse med den forebyggende indsats. Det er afgørende at husdyrholdere oplever, at ulvekonsulenter er til at få fat i, og at de er medspillere for husdyrholderen. Der bør derfor afsættes yderligere ressourcer til ulvekonsulentordningen, således at der kan sikres tilstrækkelig kapacitet hos ulvekonsulenterne til i endnu højere grad at

imødekomme alle henvendelser m.v. inden for rimelige tidsfrister. Det skal endvidere sikres, at der optages DNA-prøver ved alle angreb, med mindre helt sikkert kan afvises på stedet at der er tale om ulveangreb. Der skal tilstræbes, at der er kapacitet til at der foreligger svar på DNA-tests efter max 14 dage, således at husdyrholdere kan få en hurtig afklaring i forhold til erstatning m.v. I forventningen om, at der kan komme flere ulve i Danmark evt. spredt over et større område inden for de kommende år, skal ulvekonsulentordningen på sigt opgraderes med flere konsulenter

Beredskab til håndtering af problemulve

EU's habitatdirektiv og den danske politisk vedtagne definition af "problemulv" giver mulighed for at regulere ulve i det omfang de lever op til definitionen (se afsnit 7 og bilag 10.1 og 10.2). Når en ulv er defineret som problemulv, hvad enten det er i forhold til husdyr eller i forhold til anden uhensigtsmæssig adfærd, vil det være en samfundsmæssig interesse, at denne ulv nedlægges.

I forhold til definitionen og retningslinjerne vedr. problemulv er det et behov for, at disse gøres lettere forståelige og tilgængelige for de berørte husdyrholdere så de derved fremstår mere operationelle. For at sikre dette opfordres de relevante myndigheder til at supplere det eksisterende flowdiagram over håndtering af problemulve (bilag 10.1 og 10.2) med en beskrivelse og eksemplificering af, hvordan man i praksis vil håndtere elementerne i problemulvs-definitionen – herunder hvordan man kan sandsynliggøre, at det er den samme ulv der er tale om, og hvordan man kan sikre sig at den rigtige ulv reguleres.

I den forbindelse bør også beskrives realistiske eksempler på, hvad der er, og hvad der ikke er en problemulv - gerne relateret til konkrete danske eksempler, hvor ulv har taget husdyr.

For at sikre, at en eventuel regulering af ulv sker korrekt, bør reguleringen planlægges og gennemføres af Naturstyrelsen. Naturstyrelsen kan efter ønske gøre brug af private jægere. Hvis en lodsejer selv måtte ønske at regulere en problemulv, skal der også være mulighed for dette – dog først efter dialog med Naturstyrelsens ulvekonsulenter, således at alle forhold vedrørende reguleringen er afklaret.

Procedurer for økonomisk kompensation

Det er i vedtaget politisk, at der udbetales erstatning i de tilfælde, hvor ulveangreb forårsager dræbte eller sårede husdyr. Denne erstatning er i dag omfattet af en praksis, hvor der også udbetales kompensation for dyr, der forsvinder som følge af ulveangreb. Dette bør naturligvis videreføres i denne forvaltningsplan. For at kunne modtage en sådan erstatning, skal husdyrholderen hurtigst muligt efter et angreb er konstateret kontakte Naturstyrelsens vagttelefon. Det er vigtigt, at dødfundne dyr ikke håndteres eller flyttes, før stedet er besigtiget af Naturstyrelsen, som råder over særligt uddannede vildtkonsulenter. Naturstyrelsen vil hurtigst muligt efter anmeldelsen om skader forårsaget af ulv, foretage en besigtigelse med henblik på at vurdere skadens omfang og karakter. Naturstyrelsen vil under besigtigelsen informere husdyrholderen om sagsbehandlingen og rådgive om relevante afværgeforanstaltninger. Naturstyrelsen udbetaler en kompensation for alle typer af husdyr, hvis det med overvejende sandsynlighed vurderes, at angrebet skyldes ulv. Størrelsen af den udbetalte kompensation fastsættes efter faste listepreiser eller en konkret vurdering (Bilag 10.3).

Ud over udbetaling af erstatning pr. dødt eller såret dyr foreslås også udbetaling af et beløb pr. ulveangreb som kompensation for de betydelige meromkostninger som dyreholdere må afholde når de har haft angreb fra ulv. En sådan kompensation skal beregnes ud fra de forventede

gennemsnitlige ekstraomkostninger ved et ulveangreb og skal fastsættes ud fra konkrete erfaringer, der indhentes fra berørte husdyrproducenter (bilag 10.3).

6.3 SIKRE LEVEDYGTIG DELBESTAND OG BETINGELSERNE FOR FORTSAT UDVEKSLING MED DEN TYSKE BESTAND

Det er et nationalt ansvar i forhold til international og dansk lovgivning at sikre at den danske ulvebestand er levedygtig og sikres en udveksling med den centraleuropæiske bestand gennem til- og afvandring til Tyskland. En række faktorer har indflydelse på bestanden, bl.a. levesteder, byttedyr, infrastruktur og en såkaldt kryptisk dødelighed. Delbestandens udvikling kan være truet af denne kryptiske dødelighed, som sammenlignet med de øvrige delbestande af den centraleuropæiske ulve-population er uforholdsmæssig høj (en videnskabelig artikel fra DCE om emnet forventes snarlig offentliggjort i Conservation Letters, pers medd. Peter Sunde).

Reduktion af den kryptiske dødelighed er også en forudsætning for at sikre muligheden for en fortsat udveksling af individer med den tyske bestand.

Med opnåelse af gunstig bevaringsstatus vil det inden for de rammer EU til enhver tid måtte fastsætte, være muligt at udtage individer af bestanden. Herunder eventuelt bestandsbegrænsende tiltag.

6.3.1 Fjerne den kryptiske dødelighed

Ifølge DCE (føromtalte artikel i Conservation Letters) har omfanget af kryptisk dødelighed blandt ulvene i Danmark antaget et omfang, som hindrer en selvopretholdende levedygtig bestand i Danmark. Det medfører en juridisk udfordring i forhold til forpligtelserne i habitatdirektivet, om at medvirke til opnåelse af en gunstig bevaringsstatus.

De forsvundne ulve kan i et vist omfang være døde naturligt eller være påkørt, men da antallet af forsvundne ulve i sammenligning med andre lande er unaturlig højt giver det anledning til en overordentlig stor bekymring for, om der er tale om ulovlige og bevidste drab. DCE angiver i notat af 18. januar 2021 (Hansen, H.P. m.fl. 2021), "Tiltag mod ulovlig efterstræbelse af ulv". Indtil videre er ulovlig efterstræbelse den mest sandsynlige forklaring på den høje kryptiske dødelighed blandt ulve i Danmark".

Såfremt denne overdødelighed skyldes at ulvene i Danmark bortskydes (eller på anden måde slås ulovligt ihjel), hvilket i litteraturen er den dominerende forklaring på kryptisk dødelighed, er der behov for at finde løsninger og kunne håndtere denne overdødelighed. Organisationerne i Vildtforvaltningsrådet har i et brev til justits- og miljøministeren af 23/10-20 (Bilag 10.4) tilkendegivet et ønske om mere fokus på faunakriminalitet. Heri peges bl.a. på ønsket om en højere opklaringsprocent, højere straffe og behovet for et styrket myndighedstilsyn og samarbejde mellem myndighederne på landsplan og regionalt.

[Virkemidler til at forhindre ulovlige drab på ulve](#)

I det faglige notat fra DCE beskrives bl.a.: "forebyggende indsats, efterforskning og straf". I den efterfølgende tekst bygger de anbefalede virkemidler på inspiration fra notatet.

Det kan formodes at en årsagerne til at modvilje mod ulve kan være mangel på faktuel viden.

Det anbefales derfor:

- at styrke den nationale og lokale formidling af faktuel viden om ulve. Der har været gennemført et lokalt initiativ i området omkring det første ulve-ynglepar i Stråsø Plantage.

Borgerne i Idom/Råsted har i samarbejde med Aarhus Universitet gennemført Projekt Ulvedialog (Deltagere i Projekt Ulvedialog fra Idom- og Råstedområdet 2018). Det er Ulvegruppens klare anbefaling at understøtte sådanne lokale initiativer og senest er der udtrykt interesse for at etablere et lokalt videntcenter ved Stråso.

- at styrke myndighedernes formidlingsindsats lokalt bl.a. gennem det arbejde der udføres af Naturstyrelsens ulvekonsulenter (se afsnit 6.1)

En anden årsag er frygten for en ulv, som potentiel farlig for mennesker og faktiske angreb på husdyr.

Det anbefales derfor:

- at øge indsatsen for at reducere omfanget af angreb på husdyr (Se afsnit 6.2).
- at forstærke dialogen mellem husdyrholderne og ulvekonsulenterne (der i det daglige har den direkte kontakt til landmanden).
- at udbrede kendskabet til forvaltningsplanens virkemidler.

En yderligere årsag til ulovlige drab er en opfattelse af, at man har en ret til at tilsidesætte lovgivningen, som følge af modvilje mod ulve.

Det anbefales derfor:

- at ministeriet udarbejder en særlig kommunikations- og formidlingsstrategi rettet mod borgere i ulveområder. Skal både være proaktiv og kunne aktiveres ved særligt opståede behov.
- at iværksætte en national formidlings- og dialogproces rettet mod at reducere den sociale accept af ulovlige drab. Formidling og dialog bør både have nationalt og lokalt udspring
- at relevante organisationer, herunder Danmarks Jægerforbund, påtager sig en rolle i dette arbejde.

I førnævnte fælles henvendelse fra Vildtforvaltningsrådets 7 organisationer peges der også på, at risikoen for at blive taget i faunakriminalitet er stort set ikke eksisterende, herunder drab på ulve.

Det anbefales derfor:

- At få en styrket efterforskning ved erfaringsopbygning og specialiseret efterforskning hos Politiet, hvori ulovlige drab på ulve kunne indgå som et af flere fokusområder (man kan finde inspiration i den norske "ØkoKrim", der dog har et bredere kommissorie end faunakriminalitet).
- I videst muligt omfang at GPS mærke ulve (Se 6.4), der udover at give indsigt i ulvenes færden, også vil have en præventiv virkning ved at tilvejebringe både data for anskydning eller dødstidspunkt og lokalitet.

I organisationernes brev udtrykkes det ligeledes at udmålingen af straf er for lav.

Det anbefales derfor:

- Øget anvendelse af den eksisterende straf ramme for fængsel og bøde, eller overveje at udvide rammen for drab på ulve, til niveauet som ses i andre lande, f.eks. Norge og Finland.

- At indføre en ubetinget fratagelse af eventuelt jagttegn ved dom for forsætligt drab på ulv

6.3.2 Sikre gunstige habitater

Der er i habitatdirektivet en generel forpligtelse til at medvirke til at sikre eller genoprette en gunstig bevaringsstatus for arter, der er listet på direktivets bilag II og/eller bilag IV.

Ulv er listet på både EU's habitatdirektiv bilag II og IV. Som følge heraf (bilag II) kan der senere indtræde en forpligtelse til at ulv skal indgå som udpegningsgrundlag for enten eksisterende eller nye Natura 2000 områder. Aktuelt er der dog ikke en forpligtelse om, at ulv skal indgå som udpegningsgrundlag i Natura 2000 områder. Da der ikke aktuelt er et behov for at øge kvalitet eller kvantitet af levesteder (se nedenfor), vil udpegningsgrundlaget for ulv ikke få stor praktisk konsekvens.

Det vurderes at den nuværende tilgængelighed af egnede levesteder i Danmark er tilstrækkelig i relation til forpligtelsen under habitatdirektivet til at Danmark skal medvirke til at "sikre eller genoprette en gunstig bevaringsstatus" for bestanden. [DCEs notat](#) (Madsen et al. 2013) konkluderer at der i Danmark er levesteder for op til 10 ulvefamilier. Der er dermed ikke på nationalt niveau behov for at øge kvantitet eller kvalitet af ulvenes levesteder.

Bestemmelserne i direktivet forpligter myndighederne til at foranledige relevante tiltag, bl.a. gennem indgåelse af aftaler med private jordejere. Forpligtelsen til iværksætte specifikke tiltag for konkrete lokaliteter er rettet mod Natura 2000 områder hvor ulv er på udpegningsgrundlaget. Derfor er der i dag ikke en forpligtelse til at iværksætte specifikke forbedrende tiltag i Natura 2000 områder.

Som bilag IV art er ulvens "yngle- og rasteområder" beskyttet mod ødelæggelse og væsentlige forstyrrelser, der kan skræmme den bort fra yngle- og rasteområder (mindre områder, i ulveboets umiddelbare nærhed). Beskyttelsen er i Danmark gennemført under naturbeskyttelseslovens § 29 a.

Bestemmelsen indebærer et forbud mod forringelser, i form af alle aktiviteter, der direkte fysisk kan *ødelægge* et yngle- eller rasteområde, eller indebære *forstyrrelser* i et omfang, der *skræmmer ulven væk* fra et yngle- og rasteområde.

Udfordringerne i dag

[Bestemmelser til brug for beskyttelse ulvene i yngletiden](#)

Der er af Aarhus Universitet DCE udarbejdet et [notat](#) (Sunde & Olsen, 2020) om ulves sårbarhed i yngletiden. Bestemmelserne kan af MST lægges til grund for vurdering af aktiviteter, der forudsætter en forudgående tilladelse og tænkes iværksat i yngletiden.

Der foreligger ikke et tilsvarende notat som beskriver sårbarheden uden for yngletiden, f.eks. hvornår ulvene anvender et område, f.eks. ulvegraven forud for yngleperioden og som rasteområde.

[Manglende formidling af kendskab til bestemmelserne](#)

Mange aktiviteter kræver ikke forudgående tilladelser og der er på statens naturarealer som udgangspunkt adgang til fladefærdsel overalt, nat og dag. (Se 6.5). Der er eksempler på at enkeltpersoner og grupper der har opsøgt aktive ulvegrave og det er formentlig udtryk for manglende kendskab til forbuddet mod forstyrrelser.

Derfor anbefales det:

- at styrke overvågningen af ynglehier med vildtkameraer

- i højere grad håndhæve indførte adgangsbegrænsninger omkring ynglehier

Målet for forvaltningen

På nationalt niveau er det operationelle mål at opretholde tilgængeligheden af egnede levesteder, se i øvrigt førnævnte [DCEs notat](#) fra 2013. Det anslås i notatet at der i Jylland vil kunne leve omkring 10 familiegrupper.

På regionalt / lokalt niveau er det operationelle mål for opretholdelse af egnede levesteder, at det kan medvirke til at ulven opnår gunstig bevaringsstatus, jvf direktivet. Dette indebærer tilgængelighed til uforstyrrede yngle- og rastelokaliteter, samt fortsat forekomst af sunde bestande af naturligt forekommende hjortevildt på den frie vildtbane.

Virkemidler

Sikre gunstige habitater:

- Såfremt der indtræder en forpligtelse til at ulv skal indgå som udpegningsgrundlag for eksisterende eller ny Natura 2000 områder i Danmark vil dette blive behandlet som led i den adaptive tilgang. Det anbefales:
- at ministeriet omsætter DCEs [notat](#) om ulves sårbarhed i yngletiden til en operationel vejledning for NST, som kan danne grundlag for vurdering af aktiviteter, der forudsætter en forudgående tilladelse og tænkes iværksat i yngletiden. (Se 6.5.).
- at ministeriet omsætter notatet til en meget konkret vejledning i, hvordan afspærring af området i ynglelokalitetens umiddelbare nærhed bør finde sted.
- at ministeriet indhenter et notat fra DCE som beskriver ulves sårbarhed for forstyrrelser på "rastelokaliteten" (i praksis ofte ulvegraven, uden for yngletiden) og omsætter denne til en konkret vejledning.
- at såfremt ulven yngler på privat ejendom opfordres der til en dialog mellem myndigheder og ejer med henblik på konkret samarbejde om at sikre den nødvendige beskyttelse på ejendommen af ulvenes yngle- og rastelokalitet. En dialog der også bør omfatte håndtering af et forventeligt øget antal gæster på ejendommen, så hensynet til ulven og ejerens interesser kan tilgodeses.
- at der i højere grad opsættes info-skilte og foldere ved indgange til skove/områder med etablerede ulve. (Se 6,5)

6.3.3 Forhindre kunstige barrierer

Naturbeskyttelseslovens bestemmelser om at hegning ikke må hindre vildtets fri passage er eneste forvaltningsmæssige ramme, som har betydning i relation til barrierer for ulve. Som udgangspunkt er hegning der hindrer vildtets fri passage således ikke lovlig jf. naturbeskyttelsesloven. Sædvanlig hegning på skov- og landbrugsarealer er dog fuldt lovlige.

Udfordringerne i dag

Større veje kan være barrierer med risiko for påkørsler. I Tyskland udgør påkørsler en meget væsentlig dødelighedsfaktor.

Etablering af nye hegnede Naturnationalparker kan potentielt i visse udformninger indebære en barriere for bl.a. ulves adgang til anvendelse af et området. I langt de fleste tilfælde kan der dog etableres passager for ulv og andre pattedyr i fuld overensstemmelse med formålet med de

kommende Naturnationalparker. Hegning omkring Naturnationalparker vurderes således ikke at udgøre en barriere, med de rette ledsage-foranstaltninger.

Målet for forvaltningen

- Det operationelle mål på både nationalt, regionalt og lokalt niveau er fortsat at afværge barrierevirkning som følge af veje, ved at udbygge og integrere vildthejning, ledelinjer og faunapassager til andet vildt. Her bør hensynet til ulven også indtænkes og integreres. Med udgangspunkt i bl.a. tyske erfaringer vurderes behovet for forebyggende foranstaltninger mod påkørsler.

6.3.4 Forberede rammer for bestandsregulerende tiltag (inden for EU Kommissionens vejledning, når delbestanden har opnået gunstig bevaringsstatus)

De danske ulve er en delbestand af den centraleuropæiske population. Der ønskes en tilkendegivelse af muligheder og rammer for regulering af bestanden, når der måtte vise sig behov herfor og den juridiske mulighed er tilstede. Det bør derfor med rettidig omhu overvejes hvorledes tiltag som bestandsregulering indtænkes i en mulig fremtidig fælles forvaltning af den samlede bestand. (Se 6.6).

Beskrivelse af nuværende forvaltning

Rammerne for regulering af ulv er givet i habitatdirektivets artikel 12 og 16. Der er aktuelt ikke mulighed for bestandsregulerende tiltag af den delbestand af ulve, som findes i Danmark. Det er vigtigt her at skelne mellem "bestandsregulering" (der pt ikke er mulig) i forhold til regulering af "problemulve" (der er mulig).

Udfordringerne i dag

Bestandsregulerende tiltag, altså reduktion eller fastholdelse af bestandens størrelse, kan politisk ses som et mål i sig selv. Men i biologisk henseende er det afgørende at tage udgangspunkt i, hvilket formål der ønskes nået, og om en generel reduktion af bestanden kan medvirke til dette. Vil man reducere bestanden igennem jagt, for at øge skyheden over for mennesker hos de resterende ulve, vil det være en klar forudsætning at de tilbageværende ulve derved knytter en oplevelse af fare til mennesker: At skyde et solitært dyr, vil ikke føre til øget skyhed eller anden indlæring hos den øvrige ulvebestand.

På sigt kan en voksende bestand føre til at de optimale levesteder for ulve i teorien blive "fyldt op". Heraf kan potentielt følge en uønsket tendens til, at ulve i højere grad kan søge mod landsbyer og større byer. Det vil være absolut uønsket at ulve vælger at *opholde* sig her ikke at forveksle med at de *passerer*.

Ulve, der i længere tid måtte opholde sig udenfor deres naturlige miljø, kan risikere at tilpasse sig unaturlige forhold, hvilket vil være stærkt uønsket. Her vil både skræmme- og reguleringstiltag kunne medvirke til at fjerne et konkret problem (og potentielt øge tillæringen og skyheden hos de resterende ulve).

Der skal imidlertid skelnes mellem "problemulve", som kan reguleres i overensstemmelse med ministeriets procedure og en egentlig "bestandsregulering".

Målet for forvaltningen

Det primære operationelle mål vil være at sikre, at ulve forbliver på deres egnede levesteder, samt opretholder deres naturlige skyhed.

Virkemidler

Når der måtte være opnået en bestand der kan tåle det, og EU lovgivningens rammer i øvrigt opfylder de juridiske forudsætninger, kan bestandsregulerende tiltag overvejes som led i opnåelse af konkrete målsætninger. Bestandsregulering skal have et klart og begrundet formål. Det forudsætter at der således foreligger en fagligt begrundet forventning om at bestandsregulering vil medvirke til opnåelse af dette mål. I overvejelserne skal i øvrigt indgå en faglig vurdering af, om opnåelse af mål om øget skyhed i bestanden bedst opnås ved at regulere et antal ulve, i modsætning til at skræmme/øge skyheden hos dyrene

6.4. FORBEDRE VIDEN OM ULVEN I DANMARK

Viden er grundlaget for forståelse, accept og ikke mindst for en fremtidig succesfuld sameksistens med ulven som en del af det danske landskab. Ulven giver både anledning til frygt, oplevelser, begejstring, biodiversitet, naturlig dynamik samt konkrete udfordringer for særligt husdyrholdere. Tilvejebringelse af viden er derfor både afgørende for vores evne til at minimere den frygt som er opstået hos dele af befolkningen, og mindst lige så afgørende for vores evne til at løse de konkrete udfordringer ulven medfører for vores husdyrholdere med udegående mindre husdyr. Viden er også en forudsætning for en ansvarlig adfærd ved møde med ulv i naturen.

6.4.1 Indsamle viden systematisk og målrettet.

Inddrage forskning

Beskrivelse af nuværende forvaltning

Den forskningsbaserede viden om ulve, der bringes i spil i den danske forvaltning af ulv, ligger hos myndighederne og deres konsulenter på området (DCE), myndighederne i vores nabolande, og endelig medlemsorganisationerne i Vildtforvaltningsrådet, herunder deres respektive medlemmer af Ulvegruppen. Når der opstår et behov for en ekspertvurdering omkring et givet emne, så rekvirerer Miljøstyrelsen typisk en sådan fra deres konsulenter, der så ofte leverer et svar/vurdering på baggrund af danske erfaringer og den internationale videnskabelige litteratur på området.

Udfordringerne i dag

I takt med at ulven etablerer sig i det danske landskab, opstår der løbende behov for at indhente ny viden. Men da de økonomiske midler til igangsætning af ny forskning omkring ulv i Danmark er begrænsede, bliver grundlaget for betjeningen af myndighederne ofte baseret på eksisterende viden og ekspertvurderinger. Igangsætning af nye studier til indhentning af vigtig viden er derfor kun en mulighed, hvis det lykkes forskerne selv at skaffe eksterne midler (som til det igangværende GPS-mærkningsprojekt).

Målet for forvaltning

Det bør tilstræbes, at al den nødvendige viden om ulv kan fremskaffes til sikring af en fornuftig forvaltning af arten i Danmark. Forvaltning af store rovdyr som ulv er uden tvivl en af de mest komplicerede og omkostningstunge artsforvaltninger der eksisterer. Forskning og mere viden kan være med til at afhjælpe de interessekonflikter der er og på sigt være med til at nedbringe omkostningerne.

I forbindelse med genindvandringen til et nyt land vil der eksisterer et vidensvakuum ikke bare hos befolkningen men også hos de ansvarlige myndigheder.

Virkemidler

- Miljøstyrelsen indhenter som hidtil bidrag fra DCE i forbindelse med forskningsrelaterede spørgsmål omkring ulve.
- Miljøstyrelsen afdækker ved hver kontraktfornyelse med DCE om overvågnings- og vidensindsamlingsniveauet er tilstrækkeligt i forhold til de aktuelle og den nære fremtids udfordringer med forvaltningen af ulv i Danmark.
- Miljøstyrelsen skaber et netværk af forskere fra alle de danske forskningsinstitutioner, der arbejder med ulverelaterede spørgsmål, eller med videnskabelige metoder der er relevante for forvaltningen af ulv i Danmark. Disse kan så på frivillig basis bidrage med deres viden om ulv og indgå i et videns-netværk omkring ulveforskning i Danmark.
- Miljøstyrelsen vedligeholder og udbygger deres formaliseret kontakt til relevante forvaltningsmyndigheder i vores nabolande, hvor der til brug for videndeling kan trækkes på national såvel som international forskning (Se 6.6).

Citizen science og lokales viden

Beskrivelse af nuværende forvaltning

Begrebet "citizen science" kan oversættes til dansk med "borgerdrevet forskning", og refererer til forskeres brug af frivillige ofte ikke videnskabsuddannede borgere til især indsamling af data/viden eller materiale i et forsknings- eller overvågningsprojekt. Den danske overvågning af ulv er i høj grad citizen science-drevet, og udgøres i dag af dels en passiv del, hvor borgere opfordres til at indberette observationer af ulv rundt om i landet via portalen ulveatlas.dk., og dels en aktiv del hvor DCE og deres faste gruppe af 5-10 frivillige indsamler viden via især indsamling af ulveekskremitter (til dna-analyser) og opsætning automatiske vildtkameraer i områder med formodet ulveaktivitet (til visuel registrering).

Desuden eksisterer der også aktive og uafhængige grupper af ulveentusiaster, der bruger megen tid i felten for at dokumentere ulvenes forekomster i Danmark, som indsamler ulveekskremitter til universiteterne og som også bedriver formidling af viden om ulv til, og besvarer på ulvespørgsmål fra lokale i ulveområder.

Det er afgørende, at viden om ulve kommer ud og virke lokalt, hvor ulven har etableret sig. Der er dog tale om en vekselvirkning, hvor myndighederne både skal bidrage med viden men også indhente viden fra de lokale beboere, som har opnået værdifulde og konkrete erfaringer ved at have ulven som nabo. Et godt eksempel på strategisk inddragelse af lokale i et område med en fast ulvebestand, er "Projekt Ulvedialog", hvor en vestjysk borgergruppe fra Idom/Råsted, igennem en række møder har arbejdet sammen med forskere fra DCE for at dele erfaringer, blive klogere og finde ud af hvordan ulvens tilstedeværelse påvirker borgerne i hverdagen. Samarbejdet kulminerede bl.a. en rapport (Deltagere i Projekt Ulvedialog fra Idom- og Råstedområdet 2018). Desuden har gruppen afholdt møder med myndighederne såvel som Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe.

Udfordringerne i dag

Der har af flere omgange været interessekonflikter imellem de forskellige frivilligrupper i ulvemiljøet (i forhold til hvilket universitet man indleverer ulveekskremitter og observationer til), imellem et universitet og en sådan frivilligruppe, og endelig imellem de to største universiteter herhjemme, hvilket ikke har bidraget til en optimal udnyttelse af de begrænsede frivilligkræfter i landet eller af de indsamlede data om ulv.

Når der anvendes Citizen science i forvaltningen, som tilfældet er i forbindelse med overvågningssprogrammet, skal der være særlig opmærksomhed på sikring af hensigtsmæssig adfærd i forhold til: 1) adgangsreglerne i forhold til private arealer, 2) overvågning med kamera i det offentlige rum, 3) hensynet til ulven, 4) brug af valide metoder og endelig 5) tilgængeliggørelse af de indsamlede ulvedata.

Målet for forvaltning

For at sikre en optimal og bæredygtig forvaltning af ulv i Danmark er det afgørende, at al den vigtige viden om ulvenes gøren og laden der genereres af frivillige ulveentusiaster og lokale, også tilgås universiteterne, myndighederne. Derfor er det ønskeligt, at grader af samarbejde optimeres imellem de forskellige parter i ulvemiljøet, og at de frivillige klædes fagligt godt på til både at indsamle brugbare data og til at kunne færdes ude i naturen på dens og lodsejernes præmisser.

Virkemidler

- Myndighederne eller deres konsulenter faciliterer oprettelsen og driften af et vidensnetværk for de forskellige interessentgrupper inden for dansk ulveforvaltning (forskere og frivillige), som mødes digitalt omkring videns- og idéudveksling minimum to gange årligt.
- Myndighederne faciliterer et årligt åbent kursus, hvor frivillige dataindsamlere kan klædes på til en både bedre forståelse for lovgrundlaget omkring færden i naturen og til forskningsfaglige teknikker til dataindsamling i naturen.
- Myndighederne faciliterer oprettelsen af lokale borgergrupper, der lever i områder med etablerede ulvefamilier. Allerede eksisterende ulve-borgergrupper kan med fordel inviteres med i processerne omkring oprettelse af nye grupper, idet deres viden og erfaring med det at leve tæt på ulve tænkes, at kunne spille en vigtig rolle i en konstruktiv vidensudveksling.

Overvågning

Beskrivelse af nuværende forvaltning

Miljøstyrelsen udbyder løbende opgaven med at overvåge ulvene i Danmark. Overvågningen består af en passiv del og en aktiv del. Den passive overvågning består i indberetninger fra offentligheden om hvor der på et givent tidspunkt er observeret formodet ulv. Den aktive overvågning består i konkret overvågning af udvalgte områder. Dette kan f.eks. ske ved indsamling og DNA-analyse af formodede ulvefækalier eller ved opsætning og gennemgang af et større antal vildtkameraer.

Overvågningen skal bl.a. tilvejebringe myndighederne et overbliksbillede af hvor i landet der er ulve, hvor i landet ulvene vurderes at være stedfaste, og om muligt identificere de enkelte ulve på individniveau.

Udfordringerne i dag

Det nuværende niveau for overvågningen af ulve i Danmark anses som være tilstrækkeligt. Det er ønskeligt, at overvågningen fremadrettet har større fokus på ulve, som forsvinder af ukendte årsager. For at kunne opføre evt. ulovlig efterstræbelse af ulve, er det afgørende, at der løbende skabes et overblik over, hvilke ulve som forsvinder fra det danske landskab uden at blive fundet igen.

Målet for forvaltning

Formålet med den systematiske overvågning af ulv herhjemme er bl.a. målrettet eftersøgning af ulv, DNA-analyser, oprettelse af et samlet nationalt register over fund af ulv samt rådgivning i spørgsmål nært knyttet til overvågning. Projektet skal fortsat give Miljøstyrelsen viden om udbredelse og

etablering af ulv i Danmark og så vidt muligt sammenhængen mellem den danske bestand af ulv og den øvrige centraleuropæiske bestand, særligt bestandene i Tyskland og Polen.

Virkemidler

- Det bør udredes, i hvor høj grad den nuværende overvågning er tilstrækkelig, til at kunne generere den fornødne viden på et videnskabeligt robust niveau, så vi kan komme tættere på en empirisk forståelse af problematikken omkring "ulve som forsvinder".
- Det fondsfinansierede initiativ til indfangning og mærkning med GPS af ulve, forventes at kunne bidrage med yderligere nødvendig viden om ulvene i det danske landskab er uhyre vigtigt og bør sikres for fremtiden.

Formidle viden

Beskrivelse af nuværende forvaltning

Det er afgørende for den videre forvaltning af ulve, at der kontinuerligt formidles viden og fakta om ulve i Danmark både til den almene borger (især i områder med etablerede ulve) og til husdyrholdere (især til professionelle og private husdyrholdere).

Udfordringerne i dag

Der er behov for at udbygge den officielle viden og information om ulven, hvor befolkningen og pressen kan finde helt opdateret viden om de danske ulve og deres gøren og laden og at denne viden ikke kun formidles via pressen og de sociale medier, som synes at skabe en unødvendig polarisering.

Målet for forvaltning

Det er formålet med formidlingen af viden om ulv, at alle borgere især i områder med en etableret ulvefamilie føler sig tilstrækkelig klædt på, til at kunne leve med ulve.

Virkemidler

- Myndighederne prioriterer at informere om ulvene i Danmark (Se 6.5) og opfordres til, at der findes inspiration i de respektive tyske delstater og Sverige (Se 6.6) til, hvordan der informeres og formidles om ulve.
- Der bør som minimum ske en systematisk og løbende formidling, hvor det med faste intervaller oplyses om, hvad der er sket siden sidst. En sådan løbende information vil kunne adressere evt. ukorrekte oplysninger og skal løbende opdateres med den nyeste viden om de danske ulve og fra dag til dag, når akutte begivenheder finder sted.
- Der bør oprettes lokale formidlingscentre i de områder, hvor ulven etablerer sig. Det er i disse områder formidling af viden bør prioriteres højest, og indsatsen bør som minimum indeholde udendørs formidlingstavler på de lokationer i ulveområder, hvor man kan opnå kontakt med flest naturbrugende borgere. (Et sådan initiativ er under udvikling ved Idom/Råsted).
- Et af de virkemidler, der vist sig overordentlig effektivt i forhold til formidling af ulveviden til danskerne, er de fire lokale ulvekonsulenter fra Naturstyrelsen. Det vurderes, at en opskalering af denne ordning vil være et effektivt redskab til fremme af en mere saglig viden om ulve i de lokale ulveområder.

6.5. BALANCERER REKREATIVE INTERESSER

Ulvens tilbagekomst i den danske natur påvirker de rekreative aktiviteter i Danmark. Ulvens tilbagevenden giver rum for nye rekreative muligheder, men den giver også indskrænkninger for andre. Da ulven er en beskyttet art er der grundlæggende behov for at balancere de rekreative interesser med beskyttelsen.

Ulvens tilbagekomst i den danske natur har både positive og negative effekter for de rekreative aktiviteter i Danmark.

Mange mennesker vil gerne opleve ulven eller naturen, hvor ulven lever, og der er derfor opstået målrettet ulveturisme som et eksempel på en ny rekreativ aktivitet. Andre mennesker har været heldige at opleve ulven i forbindelse med andre aktiviteter i naturen og er blevet en naturoplevelse rigere. På den måde giver ulvens tilbagekomst både mulighed for flere rekreative aktiviteter, men også mulighed for en anden kvalitet af de rekreative aktiviteter for dem, der værdsætter at opleve ulven i naturen. Ulveturisme kan også bidrage positivt i form af indkomst og arbejdspladser for lokalområdet.

På den anden side giver ulvens tilbagevenden også færre muligheder for andre rekreative aktiviteter. Ynglende ulve giver f.eks. adgangsbegrænsninger, da færdsel forbydes i større naturområder, når ulvene yngler. Samtidig er der mennesker, der frygter mødet med ulven, og som derfor kan afholde sig fra at bruge naturen, eller hvor deres naturoplevelser kvalitativt forringes af frygt for ulven. Ulveturisme giver også udfordringer i forhold til lokale lodsejerinteresser, hvor øget færdsel opleves negativt af ejere som ønsker uforstyrrelighed, samt ulovlig færdsel når ulveturister tilsidesætter reglerne for adgang på private arealer. Selvom hjortebestandene størrelsesmæssigt ikke vurderes nævneværdigt påvirket, så vil der lokalt forekomme færre jagtmuligheder, og det får en negativ økonomisk konsekvens for de berørte lodsejere.

Ulven er en beskyttet art, og derfor må de rekreative aktiviteter tage hensyn til ulven som en ny del af den danske natur. Udfordringen i forhold til de rekreative interesser er således at udforme en forvaltning, der i videst muligt omfang giver mulighed for flest mulige og bedst mulige rekreative aktiviteter uden at det sker på bekostning af ulvens muligheder for at opnå god bevaringsstatus i Danmark. Det gælder både fastholdelsen af almindelige rekreative aktiviteter, men også udviklingen af nye rekreative muligheder som f.eks. ulveturisme. Der er derfor behov for at identificere de tiltag, der kan sikre gode vilkår for ulven og de bedst mulige forhold for rekreative aktiviteter. Der er grundlæggende behov for at balancere de rekreative interesser med beskyttelsen af ulven, hvilket kan ske gennem en række virkemidler.

6.5.1. Sikre oplevelsesmuligheder, friluftaktiviteter og jagtinteresser

Information er helt afgørende for at styre sameksistensen mellem befolkningens rekreative aktiviteter og ulven som et generelt virkemiddel. Dertil kommer intelligent planlægning som et vigtigt virkemiddel til at styre interaktionen mellem de rekreative interesser og ulven. Med intelligent planlægning forstås her en fleksibel planlægning, der tager udgangspunkt i den konkrete problematik, og med udgangspunkt heri bruger de nødvendige redskaber som f.eks. periodevise forbud, tilrettelæggelse af infrastruktur og information til at kanalisere færdsel. På den måde anvendes planlægningen intelligent, som et fleksibelt redskab til brug i de konkrete situationer, der skal håndteres, i modsætning til ufleksible regler for generelle situationer. Intelligent planlægning kan bruges til at minimere de negative påvirkninger fra rekreative aktiviteter på ulven.

Udover ovennævnte virkemidler er der identificeret tre rekreative aktiviteter, hvor der er behov for særlige målrettede indsatser. Først og fremmest ulveturismen, der kan have en direkte negativ

effekt på ulven, hvis den ikke foregår under kontrollerede forhold. For det andet turisme generelt, som kan have en tilsvarende negativ effekt, hvis der ikke fastlægges retningslinjer for denne i områder, hvor der er ynglende ulve. For det tredje jagt, hvor der er særskilt behov for at formidle ulvens påvirkning af jagtmulighederne for at skabe forståelse for ændringer og effekter af ulvens tilstedeværelse for den rekreative aktivitet.

Tilsammen vil de foreslåede virkemidler have til hensigt at gøre det muligt at udnytte de positive muligheder for rekreative aktiviteter ved ulvens tilbagekomst i form af f.eks. ulveturisme uden, at dette påvirker ulven negativt. Derudover vil virkemidlerne have til hensigt at flest mulige rekreative aktiviteter kan fortsætte i størst muligt omfang – igen uden at påvirke ulven negativt. Virkemidlerne til at minimere de negative effekter skal ses i sammenhæng med virkemidlerne under de to grundlæggende mål ”maksimere befolkningens oplevelse af sikkerhed” og ”forbedre viden om ulven i Danmark”, som er nært beslægtede. Endelig er det et særskilt mål, at formidle effekter af ulvens tilbagekomst på jagt til jægere, da ulven lokalt har og generelt ellers opleves at have særligt store effekter for jagten gennem nedlæggelse af byttedyr og eventuelle konflikter mellem jagthunde og ulven. Det er vigtigt for tilrettelæggelse af indsatsen at myndighederne tilvejebringer yderligere viden om sammenhængen mellem ulvens tilstedeværelse, jagtmulighederne og påvirkningen af jagtøkonomien under danske forhold.

Information (dialog med lokalbefolkning)

Påvirkningen af ulv på de rekreative aktiviteter vil være størst de steder, hvor ulven slår sig ned og dernæst yngler. Det vil derfor først og fremmest være der, lokalbefolkningens rekreative interesser bliver påvirket. Det er derfor vigtigt, at der udvikles målrettede informationsaktiviteter mod lokalbefolkningen, der formidler rekreative begrænsningerne i forhold til ulv.

I det øjeblik en eller flere ulve bliver stedfaste i et afgrænset område, skal der derfor iværksættes en informations- og dialogbaseret indsats med lokalbefolkningen, hvor myndighederne og f.eks. organisationer fra Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe afholder møder og indgår i dialog med lokalbefolkningen om rammer for rekreative aktiviteter, fakta om ulven og lokalbefolkningens behov. Der kan forud for sådanne møder udsendes nyheder og invitationer via lokalmedier, ligesom lokale friluftorganisationer også kan bruges som kanal til at formidle information og nyheder. Der er behov for formidling, hver gang et nyt initiativ i forhold til ulv iværksættes. Dette gælder både i forhold til husdyrsholderne, til den brede befolkning i almindelighed og til lokalbefolkningen i de områder, hvor ulven har etableret sig.

Der skal prioriteres ressourcer til den nødvendige understøttelse af informationsindsatserne og udvikles standardmateriale som f.eks. præsentationer, der kan bruges til dialogmøder og informationsmateriale, der kan bruges til at kanalisere information gennem andre organisationer, som f.eks. friluftorganisationer, lodsejerorganisationer mv. Der bør i den forbindelse udvikles de nødvendige formater, der bevirker, at informationerne kan formidles hensigtsmæssigt til de relevante målgrupper. (Se 6.1).

Intelligent planlægning af færdsel på offentligt ejede arealer

Den største begrænsning for de rekreative aktiviteter er de specifikke adgangsbegrænsninger på offentlige arealer, der indføres i ulvenes yngleperiode. Det er derfor vigtigt, at de midlertidige forbudszoner for fladefærdsel, der indføres i yngleperioden, baseres på et opdateret vidgrundlag og en intelligent planlægning, så zonerne udformes så fleksibelt som muligt under hensyntagen til mulighederne for, at ulven kan opnå god bevaringsstatus. Planlægningen af forbudszonerne bør ideelt ske med inddragelse af lokalbefolkning og friluftorganisationer, samt tage højde for lokale naturforhold og infrastruktur.

I ulvenes yngleperioder kan der i lyset af den store interesse for ulvene og af hensyn til at undgå eller mindske unødige forstyrrelser oprettes områder med midlertidige adgangsforbud i yngletiden. Myndighederne skal informere om sådanne adgangsforbud og herunder forklare, hvorfor der periodevist bliver meddelt adgangsforbud. Samtidig er det vigtigt at denne foranstaltning ikke tilvejebringer en u hensigtsmæssig større adgang i området. Information om zonerne bør som minimum formidles centralt på Miljøstyrelsens hjemmeside, på Naturstyrelsens hjemmeside, lokalt, til lokale friluftorganisationer og på parkeringspladser mv.

Miljøstyrelsen har indhentet et fagligt notat fra DCE (Sunde & Olsen, 2020), der ligger til grund for fremtidige afspærringer, og som kan bruges som grundlag for en intelligent planlægning. Det er i den forbindelse vigtigt, at anbefalingerne om den anbefalede sikkerhedsafstand til hiet fra ca. 500 meter til 800 meter bruges som udgangspunkt for zonerne med mindre afgørende biologiske forhold taler for øgede sikkerhedsafstande. På samme måde bør der i planlægningen tages udgangspunkt i anbefalingerne om, at den mest kritiske periode er fra 20. april til 1. juli (eller 1. april til 1. august, hvis særlige forhold taler herfor). Opretholdelse af muligheder for at færdes på veje og stier i forbudszonerne, som det hidtil har været muligt, i kombination med forbud mod fladefærdsel er et godt eksempel på intelligent planlægning, da det giver mulighed for at færdes i området uden at forstyrre de ynglende ulve unødigt.

En anden central udfordring, der bør håndteres gennem intelligent planlægning, er afholdelse af større, organiserede arrangementer med mange deltagere over større områder og gennem lang tid. Her tages udgangspunkt i forsigtighedsprincippet som foreslået af DCE og deres detaljerede retningslinjer for afviklingen af arrangementerne. Ved GPS-mærkning af ulve i Danmark kan der indhentes konkrete forskningsmæssige erfaringer, som kan ligge til grund for en nuanceret og detaljeret planlægning af de større organiserede aktiviteter. Det skyldes særligt, at der kan være et sammenfald mellem de store naturområder, som ulven foretrækker og særlige rekreative aktiviteter, som f.eks. orienteringsløb og mountainbikeløb, som i nogle tilfælde kun kan finde sted i store sammenhængende naturområder. Der er derfor et særligt behov for at finde gode fleksible løsninger på balanceringen af de rekreative interesser på dette område.

I forhold til den generelle rekreative færdsel i området kan principperne i intelligent planlægning også anvendes. F.eks. kan information bruges til at styre besøgende til særlige områder, hvor der f.eks. kan være markerede muligheder for at se ulven i det åbne landskab. Det kan være i form af en afmærket "ulverute" eller en facilitet som et "ulveskjul". Dermed kan information og infrastruktur også bruges til at lede besøgende væk fra områder, hvor man i mindre grad ønsker færdsel i forhold til forstyrrelser af ulven. I tillæg hertil kan stiforløb eventuelt omlægges, hvis det skønnes nødvendigt og hensigtsmæssigt. Miljøstyrelsen og Naturstyrelsen bør i den forbindelse samle et katalog over mulige redskaber til den intelligente planlægning af samspillet mellem ulv og rekreative aktiviteter som f.eks. kan omfatte tidsmæssig zoner, infrastruktur, rekreativ infrastruktur som f.eks. (afmærkede) stier og ruter, faciliteter som f.eks. ulveskjul og information, der kan bruges, når ulven slår sig ned i nye naturområder.

Ulveguder

Den store interesse for ulven har bl.a. medført, at forskellige virksomheder og organisationer udbyder guidede ture i områder med ulve. Det er positivt, at der er stor interesse for at opleve ulven, da det f.eks. kan medvirke til at nye erhverv udvikles i lokalområderne og genererer nye indtægter. Men interessen er også forbundet med en vis risiko for at forstyrre de lokale beboere såvel som ulvene.

Der skal derfor udarbejdes et sæt retningslinjer for lokale ulveguides. Dels er det afgørende, at ulveguides (og naturguides i det hele taget) opererer inden for gældende adgangsregler og respekterer den private ejendomsret, og dels er det afgørende, at ulveguides overholder etiske regler som f.eks. sikrer, at ulvene ikke forstyrres eller tilvænnes mennesker (habitueres).

I tillæg til ovenstående retningslinjer skal der udbydes et kursus om juridiske og etiske retningslinjer for færdsel i naturen som ulveguides skal gennemføre inden de får lov til at udbyde ulveture, så det på den måde sikres, at ulveturismen kan foregå på en måde, hvor den ikke påvirker ulvebestanden negativt.

Retningslinjer for turisme

Turisme er mindre målrettet end ulveturisme, men til gengæld langt større målt på antal besøg i naturen. Og turismen foregår også i flere af de steder, hvor ulvene har territorier. Det er derfor vigtigt, at der ikke kun udvikles retningslinjer for ulveturismen og herunder også etiske retningslinjer. På samme måde som for de lokale ulveguides, skal der derfor udvikles et sæt retningslinjer for turisme – og særligt i de områder, hvor ulven yngler, der også udstikker retningslinjerne for, hvordan turisme kan foregå uden at påvirke ulvens muligheder for at opnå god bevaringsstatus negativt.

Formidling i forhold til jagtinteresser

Der opleves en frygt blandt jægere for, at ulven har en negativ effekt på vildtbestandene. Dette selv om det generelt vurderes, at ulven ikke har nævneværdig effekt på hjortebestandene som helhed. Derimod kan enkelte private lodsejere være påvirket af ulvens lokale tilstedeværelse, hvor den kan jage vildt væk fra netop deres jagtområde i kortere eller længere tid. Er disse perioder sammenfaldende med afholdelse af jagt, vil det et betyde mistede jagtmuligheder med en mulig negativ økonomisk konsekvens. Det vil dog også betyde, at andre lodsejere kan opleve mere hjortevildt på deres jagtområde som følge af ulvens tilstedeværelse på naboområdet. Selvom der umiddelbart ikke synes at være nogen løsninger, er det afgørende, at anerkende dette som en lokal problemstilling, som også har en betydelig økonomisk konsekvens både i forhold salg af dagjagter og arealudleje.

Det er derfor afgørende, at der informeres om ulvens reelle påvirkning af vildtbestandene og ulvens påvirkning på jagten som helhed.

Hos nogle jægere opleves der endvidere en frygt for, at der kan opstå konflikt mellem en ulv og en jagthund. I vores nabolande dræber ulve hvert år jagthunde i forbindelse med jagt. Det er endnu ikke sket herhjemme, og selvom risikoen er lille, med de jagtformer som praktiseres i Danmark, så kan det ske, hvorfor jægere med hund bør orienteres om risikoen herom, så de selv kan vurdere risikoen og tage evt. forholdsregler ved forskellige jagtformer. En betydelig erfaring med dette findes i Sverige (Frank, m.fl. 2020).

6.6. STYRKE INTERNATIONALT SAMARBEJDE

Siden murens fald i 1989 har ulven bredt sig fra øst mod vest. Det første tyske koppel blev fundet i 2000. Den første danske ulv blev observeret i 2012.

Ulven er et højmobilt pattedyr og krydser således landegrænserne i deres voksende udbredelseområde.

De erfaringer vi har fået i Danmark kan stort set deles med alle andre lande i Europa, hvortil ulven er indvandret de seneste 30 år. De lande i Sydeuropa der allerede havde en veletableret ulvebestand deler stort set de samme erfaringer.

Erfaringer omfatter alt fra polariserede holdninger fra ønske om ulvens udryddelse og begejstring over dens tilstedeværelser, herunder bidrag til biodiversiteten, indhold i informationskampagner, problemer med hegning osv.

6.6.1. Erfaringsdeling mellem lande

Billedet er det samme i alle de europæiske lande, hvor der forekommer ulve og da ulvene mange steder er beskyttet efter de samme regler bør myndighederne samarbejde, vidensdele og stræbe efter at finde ensartede løsninger på de forvaltningsmæssige udfordringer.

Vildtforvaltningsrådet ser et stort potentiale for vidensdeling mellem de europæiske myndigheder og udvikling af netværk mellem relevante myndigheder, forskere og andre ressourcepersoner.

Vildtforvaltningsrådet opfordrer til:

- at det internationale samarbejde styrkes og i særlig grad det europæiske.

Rådet opfordrer Regeringen til:

- at tage et initiativ til at styrke det internationale samarbejde om forvaltning af ulven.

Internationale ulvemøder

En oplagt mulighed for vidensdeling og opbygning af netværk er gennem afholdelse af regelmæssige internationale ulvemøder.

Der skal hermed opfordres til:

- at deltage i relevante møder.

Ligeledes opfordres til:

- at tage initiativ til, at der afholdes et internationalt møde årligt for lande der har ulve i deres fauna.

6.6.2. Styrke EU-samarbejdet

Ulven er i EU beskyttet efter de samme regler i Habitatdirektivets bilag II og IV, hvilket giver arten den strengeste beskyttelse. Derfor skal enhver national beslutning tage de nødvendige hensyn til dette.

Ulven forekommer i de fleste af EUs 27 medlemslande og derfor vil et styrket samarbejde i Unionen være hensigtsmæssigt.

EU ulvekonference

Danmark bør medvirke til:

- at styrket samarbejde og tilskynde til at der regelmæssigt afholdes en ulve-konference i EU-regi.

Vildtforvaltningsrådet opfordrer ministeren til:

- at tage initiativ til en EU konference om ulven indenfor Unionen.

Minimere forskelle i landenes ulveforvaltning

Der foregår et vist samarbejde mellem de respektive medlemsstater, men en styrkelse af dette samarbejde vil være hensigtsmæssigt. Det er således Vildtforvaltningsrådets ønske at der etableres en koordineret forvaltning for den fælles ulvebestand i EU og i særdeleshed vedrørende den centraleuropæiske population. Eksempelvis er det stærkt uhensigtsmæssigt at en ulv kan være udpeget som problemulve, hvilket ikke er tilfældet for det samme individ, når det vandrer til nabolandet.

Vildtforvaltningsrådet opfordrer til:

- at der tages de nødvendige politiske initiativer til et intensiveret samarbejde først og fremmest vedrørende den centraleuropæiske population af ulve i EU.

Udarbejde juridisk grundlag for bestandsregulering

Danmark huser pt (vinteren 2021) omkring 10 ulve. Hvis bestanden vokser til et niveau, hvor de egnede territorier bliver fyldt op, kan der opstå et ønske om regulering og f.eks. holdes på et niveau, hvor nyankomne eller -fødte ulve ikke udvikler sig til problemulve som følge af manglende habitater.

Denne udvikling ligger givetvis mange år ud i fremtiden, men der bør vises rettidigt omhu og derfor opfordrer vi til (Se i øvrigt 6,3,4):

- at der tages initiativ til udarbejdelse af et notat, der beskriver rammerne for det juridiske grundlag, der vil være basis for en egentlig bestandsregulering.

Denne opfordring skal ses tråd med den tidligere bemærkning om at tilstræbe en fælles forvaltningsmodel for den centraleuropæiske bestand og er yderligere et incitament til et større internationalt samarbejde, som bl.a. omfatter overvågning, forskning og politisk og administrativt samarbejde.

7 PROAKTIVT BEREDSKAB I FORHOLD TIL PROBLEMULVE

Problemulve (se bilag 10.1) kan overordnet opdeles i 4 kategorier:

- 1. Ulve der mangler en instinktiv skyhed over for mennesker**
- 2. Ulve der gentagne gange angriber husdyr på trods af relevante og rimelige afværgeforanstaltninger**
- 3. Ulve der angriber hunde**
- 4. Ulve der er til fare for menneskers sikkerhed**

Et proaktivt beredskab for problemulve vil dels bestå af nøje beskrevne procedurer for håndteringen af problemulve og dels af information om hvordan det kan forebygges, at ulve bliver til problemulve.

Information om forebyggelse af uhensigtsmæssige adfærdspåvirkninger skal fremgå af Miljøstyrelsens hjemmeside. Derudover skal emnet være obligatorisk ved myndigheders og ulvegruppens kontakt/interaktion med borgergrupper og ved fx dialogmøder med befolkningen.

For at tilstræbe, at ulve ikke bliver problemulve, skal der på Miljøstyrelsens hjemmeside samt ved kontakt med borgere i ulveområder oplyses om, hvad man som borger og husdyrholder selv kan gøre eller skal undgå at gøre. Eksempelvis skal alle former for fodring af ulve undgås, hvilket også bør formidles på telt- og shelterpladser i ulvezoner. Fodring kan medføre at ulve forbinder mennesker med mad, med det resultat at de med tiden kan miste deres instinktive skyhed over for mennesker. Ligeledes bør det i ulvezoner tilskyndes, at husdyrholdere med mindre husdyr som fx får, etablerer ulvesikrede afværgeforanstaltninger i form af ulvesikrede hegn hurtigst muligt efter områdets udpegning, så ulve ikke tilvænnes en adfærd, hvor de præderer på husdyr.

Procedurer for håndtering af problemulve

Problemulve håndteres forskelligt alt afhængigt af om der er tale om: 1) ulve der mangler en instinktiv skyhed over for mennesker, eller 2) ulve der gentagne gange angriber husdyr på trods af relevante og rimelige afværgeforanstaltninger.

Ad. 1) Hvis borgere oplever ulve som mangler en instinktiv skyhed over for mennesker, skal myndighederne kontaktes hurtigst muligt. Der kan i denne sammenhæng henvises til den lokale ulvekonsulent ved angivelse af vagttelefon. Afhængigt af henvendelsens karakter vil Naturstyrelsen og Miljøstyrelsen i samarbejde undersøge henvendelsen, herunder opsøge dokumentation som kan bekræfte, hvorvidt der er tale om en problemulv. Myndighederne vil til brug herfor tage afsæt i *How to Deal with Bold Wolves – Recommendations of the DBBW (Reinhardt m.fl. 2020)* og håndterer ulven i overensstemmelse hermed.

Ad. 2) Hvis husdyrholdere har mistanke om ulveangreb på husdyr, skal Naturstyrelsens lokale ulvekonsulent kontaktes hurtigst muligt, så det eller de skadede eller dræbte husdyr kan besigtiges. Der henvises til Naturstyrelsens vagttelefon. Naturstyrelsen fører journal med alle besigtigede husdyr, og i tilfælde af, at det konkluderes, at er tale om ulveangreb på husdyr på trods af relevante og rimelige afværgeforanstaltninger, noteres dette i Naturstyrelsens journal og Miljøstyrelsen gøres opmærksom herpå. Ved gentagne tilfælde af husdyrangreb foretaget af samme individ kan Miljøstyrelsen udstede reguleringstilladelse målrettet den pågældende ulv. Konkret vil dette søges sikret ved, at tilladelsen gøres gældende i et afgrænset geografisk område inden for marker/fenner som er sikret med relevante og rimelige afværgeforanstaltninger.

Se i øvrigt Miljøstyrelsens flowdiagram for håndtering af problemulve (bilag 10.2)

Procedurer for uforudsete hændelser

Uanset hvor godt man forbereder sig, kan der altid opstå hændelser som er svære eller umulige at forudse. Det er derfor afgørende at der etableres et fagligt beredskab i Miljøstyrelsen og Naturstyrelsen, som til en hver tid vil være i stand til at håndtere og forvalte uforudsete hændelser.

8 SAMMENFATNING

Denne ulveforvaltningsplan er Vildtforvaltningsrådets forslag til en adaptiv forvaltning af den danske ulvebestand. Den adaptive tilgang er anvendelig når der er en usikker viden, den er velegnet i situationer med interessemodsatninger og modsatrettede behov og den forventes over tid at skabe fælles løsninger bl.a. gennem inddragelse af de forskellige aktører.

Den juridiske ramme for forvaltning af ulven er beskrevet, samt Miljøministeriets procedure for problemulv. Desuden indgår et afsnit om ulvens biologi og udbredelse i Europa.

Selve forvaltningen af ulven er beskrevet i seks afsnit med fokus på befolkningens oplevelse af sikkerhed og rekreative interesser, samspillet med husdyrholdere i ulveområder, sikre at den danske ulvebestand er levedygtig og fortsat har udveksling med den centraleuropæiske population, tilvejebringe mere kvalificeret viden og styrke og forbedre det internationale arbejde om ulven.

Ulveforvaltningsplanen skal gennemføres i sin helhed over de næste 10 år og vil kræve en anden finansiering end hidtil anvendt.

9 LITTERATURLISTE

- Aaris-Sørensen, K. (1998): Danmarks forhistoriske Dyreverden. - 2. udg. Ed. Gyldendal. 252 sider.
- Boitani, L. 2000. Action Plan for the conservation of the wolves (*Canis lupus*) in Europe. Nature and environment No. 113. Council of Europe Publishing.
- Deltagere i Projekt Ulvedialog fra Idom- og Råstedområdet (2018): Projekt Ulvedialog. Afrundende deltagerrapport. Resultater og konklusioner fra borgere i Idom og Råsted. Aarhus Universitet, Institut for Bioscience. 20 sider.
https://projects.au.dk/fileadmin/projects/can.au.dk/Projekt_Ulvedialog.pdf
- Desholm, M. (2013): Vilde ulves farlighed overfor mennesker. - Notat fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet. 15 sider.
https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Vilde_ulves_farlighed_DCE_Notat.pdf
- Elmhagen, B. & Rushton, SP. (2007): Trophic control of mesopredators in terrestrial ecosystems: top-down or bottom-up? – Ecological Letter 10: 197-206.
- Frank, J., Månsson, J., Levin, M., Höglund, L. 2020, Vildtskadestatistik 2019 – Skador av fredat vilt på tamdjur, hundar och gröda. Sveriges Lantbruksuniversitet, Viltskadecenter.
<https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/vsc/vsc-dokument/vsc-publikationer/rapporter/viltskadestatistikrapporter/viltskadestatistik-2019.pdf>
- Hansen, H.P., Schrøder, C.M., Sunde, P. & Olsen, K. 2021. Tiltag mod ulovlig efterstræbelse af ulv. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 26 s. – Fagligt notat nr. 2021|05
https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notater_2021/N2021_05.pdf
- Kaczensky, P., Chapron, G., Von Arx, M., Huber, D., Andrén, H. & Linnell, J. (2013): Status, management and distribution of large carnivores - bear, lynx, wolf and wolverine - in Europe. - Istituto di Ecologia Applicata, Rome, Italy. 56 sider.
- Laporte, I., Muhly, TB., Pitt, JA. Alexander, M. & Musiani, M. (2010): Effects of wolves on Elk and Cattle Behaviours: Implications for Livestock Production and Wolf Conservation. - PloS One 5(8): e11954.
- Madsen, AB. (2017): Tilstedeværelse af ulv og eventuelle uhensigtsmæssige effekter på husdyr. – Notat fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet. 5 sider.
https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notater_2017/Tilstedevaerelse_af_ulv_110517.pdf
- Madsen, AB., Andersen, LW. & Sunde, P. (2013): Ulve i Danmark – hvad kan vi forvente? – Notat fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi. 19 sider.
https://mst.dk/media/119217/ulve_i_danmark_hvad_kan_vi_forvente_200213.pdf
- Mech, LD & Boitani, L (eds.) (2003): Wolves: behavior, ecology and conservation. – The University of Chicago Press, Chicago & London. 448 sider.
- Mech, LD. (1991): The way of the Wolf. – Swanhill Press. United Kingdom. 120 sider.

- Miller, B.J., Harlow, H.J., Harlow, T.S., Biggins, D. & Ripple, W.J. (2012): Trophic cascades linking wolves (*Canis lupus*), coyotes (*Canis latrans*), and small mammals. – Canadian Journal of Zoology 90: 70-78
- Randi, E. (2011): Genetics and conservation of wolves *Canis lupus* in Europe. - Mammalian Review. Vol 41: 99-111.
- Reinhardt, I., Kaczensky, P., Frank, J., Knauer, F., Kluth, G. 2020. How to Deal with Bold Wolves – Recommendations of the DBBW.
https://www.bfn.de/fileadmin/BfN/artenschutz/Dokumente/2020_Bold_wolves_Skript_577.pdf
- Ripple, W.J. & Beschta, R.L. (2011): Trophic cascades in Yellowstone: The first 15 years after wolf reintroduction. – Biological Conservation 145: 205-213.
- Sunde, P. & Olsen, K. 2020. Ulves sårbarhed over for forstyrrelser i yngletiden - med særlig reference til organisering af større arrangementer i naturen. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 11 s. - – Fagligt notat nr. 2020|40
https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notatet_2020/N2020_40.pdf
- Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft (2009): Managementplan für den Wolf in Sachsen. - Das Lebensministerium. 45 sider.
- Wabakken, P (1990): Ulven i Norges Dyr, bind 1. – J.W. Cappelens Forlag A/S. side 14-27
- Wagner, C., Holzapfel, M., Kluth, G., Reinhardt, I., Ansorge, H. (2012): Wolf (*Canis lupus*) feeding habits during the first eight years of its occurrence in Germany. - Mammalian Biology 77, 196–203.
- Wam, H.K., Eldegard, K., Hjeljord, O. 2014. Minor Habituation to Repeated Experimental Approaches in Scandinavian Wolves. Eur J Wildl Res 60:839-842.

10 BILAG

BILAG 10.1 - REVIDERET AFSNIT OM PROBLEMULVE TIL "FORVALTNINGSPLAN FOR ULV", JANUAR 2019

Ulve kan karakteriseres som problemulve, når de har en problematisk adfærd i forhold til omgivelserne. Udtrykket problematisk adfærd betyder, at samme ulveindivid har ageret problematisk i forhold til mennesker eller husdyr. En enkelt hændelse kan dog ikke på forhånd tages som udtryk for, at der knytter sig en problematisk adfærd til et bestemt ulveindivid.

Undtagelsen er ulve, der udgør en akut fare for menneskers sikkerhed. Sådanne ulve vil kunne bortskydes af politiet inden for rammerne af politiloven og ordensbekendtgørelsen eller på Miljøstyrelsens initiativ ud fra hensynet til menneskers sikkerhed. Der henvises desuden til afsnittet om nødværge.

Miljøstyrelsen vurderer i samarbejde med Naturstyrelsens ulvekonsulent, hvorvidt der er tale om en problemulv, og i forlængelse heraf om regulering (bortskydning) er nødvendig. Ud over situationer, hvor en ulv udgør en akut risiko for menneskers sikkerhed, skal den skade som ønskes forebygget være forsøgt afværget på en anden mindre indgribende måde inden regulering iværksættes. Det kan f.eks. være i form af bortskræmning af en ulv, eller ved hegning med ulvesikre hegn, hvor en ulv tager husdyr.

Forskellige typer problemulve i Danmark

Ulve kan udvise problematisk adfærd på flere måder. Nedenfor skitseres fire forskellige typer af ulveadfærd, som medfører, at ulve kan karakteriseres som problemulve. Problemulve kræver iværksættelse af forvaltningstiltag, der dækker fra mere forebyggende tiltag som f.eks. at bortskræmme ulven til regulering. Der vil skulle foretages en konkret vurdering i hvert enkelt tilfælde, hvor der tages stilling til, hvilket tiltag, der skal iværksættes. Selv om der er tale om normal ulveadfærd kan denne konkret godt give anledning til bekymring og behov for at overveje evt. handlemuligheder.

Nedenfor beskrives en række situationer, hvor regulering kan være relevant.

1. Ulve der mangler en instinktiv skyhed over for mennesker.

Ulve, der mangler instinktiv skyhed overfor mennesker, er f.eks. habituerede ulve, der ikke flygter ved konfrontation med mennesker eller gentagne gange opsøger områder med mennesker. Det er ikke i sig selv unormal ulveadfærd, at ulve opsøger eller passerer tæt forbi bebyggelse jf. DCE-notat "Ulves adfærd nær bebyggelse" fra 13. maj 2015.

En ulv der mangler instinktiv skyhed kan f.eks. være:

En ulv der trods relevant og rimelig afværge ses over flere dage under 50 m. fra beboelse, legepladser, institutioner el.lign.

En ulv, der trods relevant og rimelig afværge flere gange nærmer sig mennesker trods kort afstand(50 m.).

En ulv der på anden måde trods relevant og rimelig afværgelse flere gange udviser åbenlys interesse i at nærme sig mennesker eller f.eks. opsøger skraldespande.

Relevant og rimelig afværgelse kan f.eks. være bortskræmning, opsætning af hegn, og at tilsigtet eller utilsigtet fodring stoppes.

2. Ulve der har specialiseret sig i husdyr som byttedyr

Ulv, der angriber husdyr trods relevante og rimelige afværgeforanstaltninger dvs. mere end én episode, som involverer samme individ.

Relevante og rimelige afværgeforanstaltninger forstås som:

Fungerende ulvesikrede hegn.

Hegn, der gentagne gange har været forsøgt ulvesikret i overensstemmelse med Miljøstyrelsens retningslinjer for ulvesikring af hegn, men hvor ulvesikringen fejler af årsager, der ikke med rimelighed kan tilskrives husdyrholderen, f.eks. hvor husdyr afgræsser større naturarealer og hvor vedligeholdelsen stiller særligt store krav, f.eks. fordi hegningen ofte gennembrydes af andet vildt.

Hegn indenfor, hvilke der anvendes egnede vogterhunde.

En ulv der har specialiseret sig i husdyr som byttedyr kan f.eks. være:

En ulv der angriber husdyr indenfor en ulvesikret hegning

En ulv der angriber husdyr indenfor en hegning, der gentagne gange er forsøgt ulvesikret i overensstemmelse med Miljøstyrelsens retningslinjer for ulvesikring af hegn,

En ulv, der angriber husdyr på en bedrift, hvor der efter vejledning fra Naturstyrelsen anvendes midlertidige afværgeforanstaltninger, f.eks. natfold, og hvor det af tidsmæssige årsager ikke har været muligt at lave permanent ulvesikring af hegn.

3. Ulve der angriber hunde

En ulv der angriber hunde, som færdes lovligt i naturen eller på privat område.

4. Ulve der er til fare for menneskers sikkerhed

Rabiessyge ulve.

En ulv, der udviser aggressiv adfærd overfor mennesker (se afsnit om nødværge mv.).

Regulering af problemulve

Der kan gives tilladelse til regulering af problemulven, når reguleringen ikke hindrer ulven i at opnå gunstig bevaringsstatus indenfor sit naturlige udbredelsesområde, hvilket i Danmark vil sige for den nordvesteuropæiske ulvebestand, og når reguleringen sker ud fra et af de hensyn, som følger af habitatdirektivets artikel 16. Denne forvaltningsplan er udarbejdet i overensstemmelse med direktivets bestemmelser.

Hvis man ønsker at regulere en problemulv skal man ansøge Miljøstyrelsen om tilladelse og så vidt muligt medsende dokumentation for, at den ulv man vil regulere svarer til definition og beskrivelse af problemulve.

Dokumentationen kan f.eks. være billeder eller film, hvoraf tid og sted fremgår eller anden registrering af ulven. Hvis der er tale om ulve, der har angrebet husdyr, skal Naturstyrelsens ulvekonsulent under alle omstændigheder kontaktes. Ulvekonsulenten bidrager til vurderingen af, om der er tale om en problemulv.

Hvis man indsender ansøgning om regulering af problemulv med behørig dokumentation, vil Miljøstyrelsen bestræbe sig på at behandle ansøgningen indenfor max 3 dage.

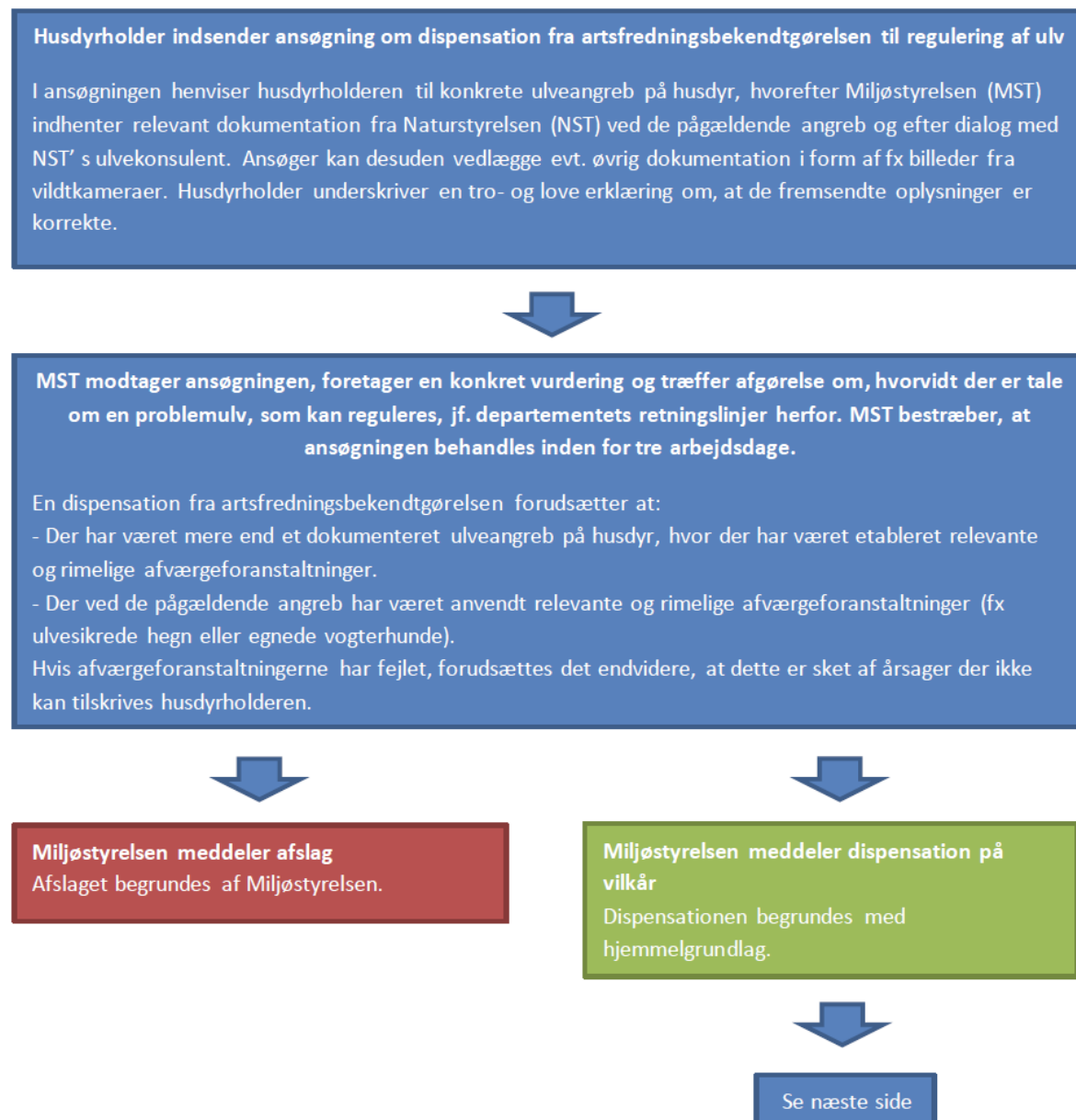
Skematisk oversigt over grundlaget for at bortskyde ulv

Type	Hensyn	Betingelser	Hvem?
Afværge af skader og u hensigtsmæssig adfærd			
Regulering på husdyrholders initiativ	For at afværge skade på husdyr	Kræver tilladelse. Betingelserne i forvaltningsplanen skal være opfyldt	Husdyrholder eller den han giver fuldmagt
Regulering på myndighedsinitiativ	For at afværge uønsket adfærd	Betingelserne i forvaltningsplanen skal være opfyldt	Myndigheden eller en person som myndigheden bemyndiger hertil
Nødssituationer			
Umiddelbar afskydning	For at forebygge fare for forstyrrelse af den offentlige orden samt fare for enkeltpersoners og den offentlige sikkerhed.	Indenfor rammerne af Politiloven og ordensbekendtgørelsen.	Politiet
Umiddelbar afskydning	Handlinger der har været nødvendige for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb og ikke åbenbart går ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgodes betydning er forsvarligt.	Kræver at betingelserne for lovligt nødværge er til stede.	Alle

BILAG 10.2 – REGULERING AF PROBLEMULVE

Regulering af problemulve – flowdiagram

- Ulve der har specialiseret sig i husdyr som byttedyr

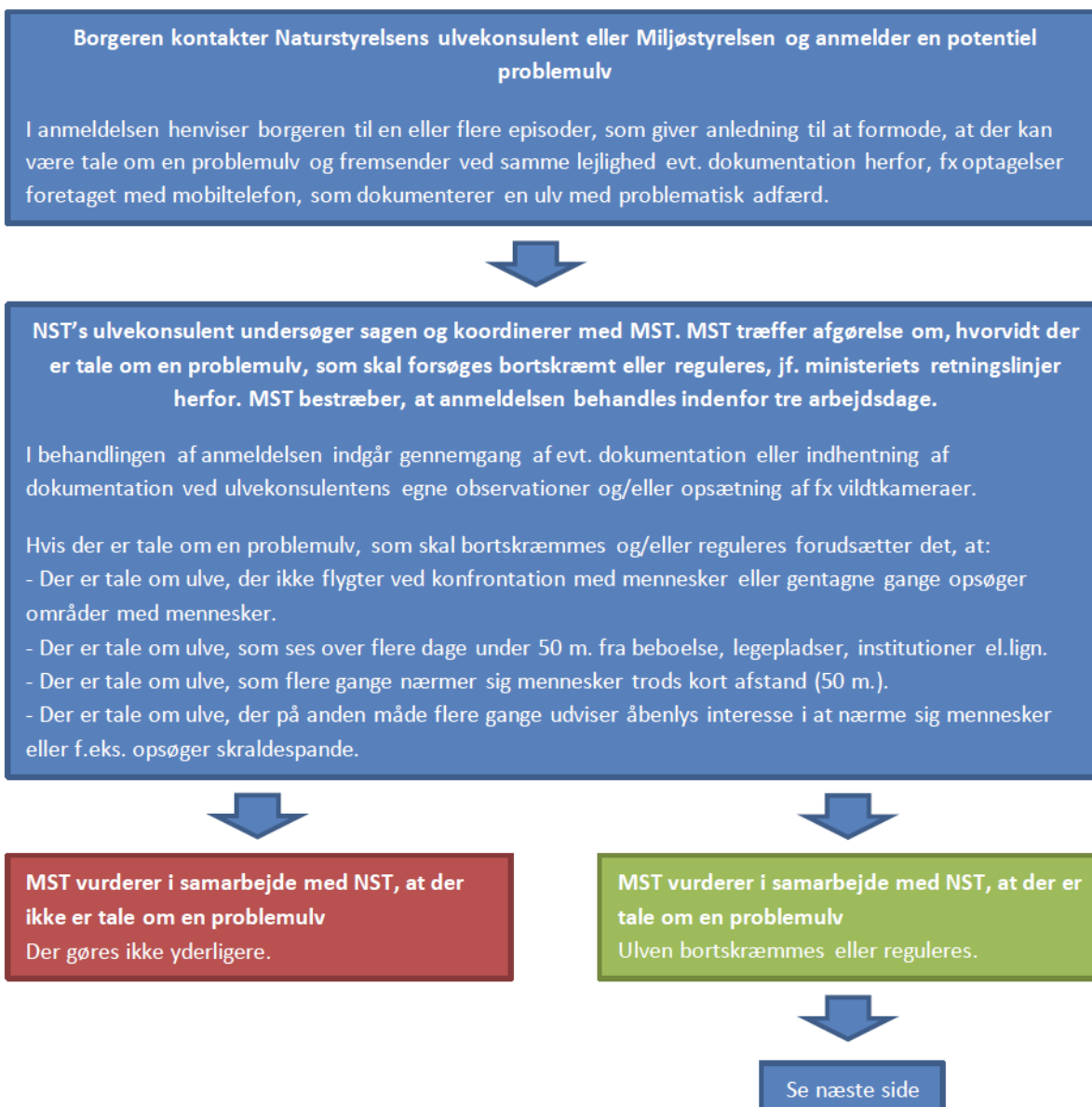

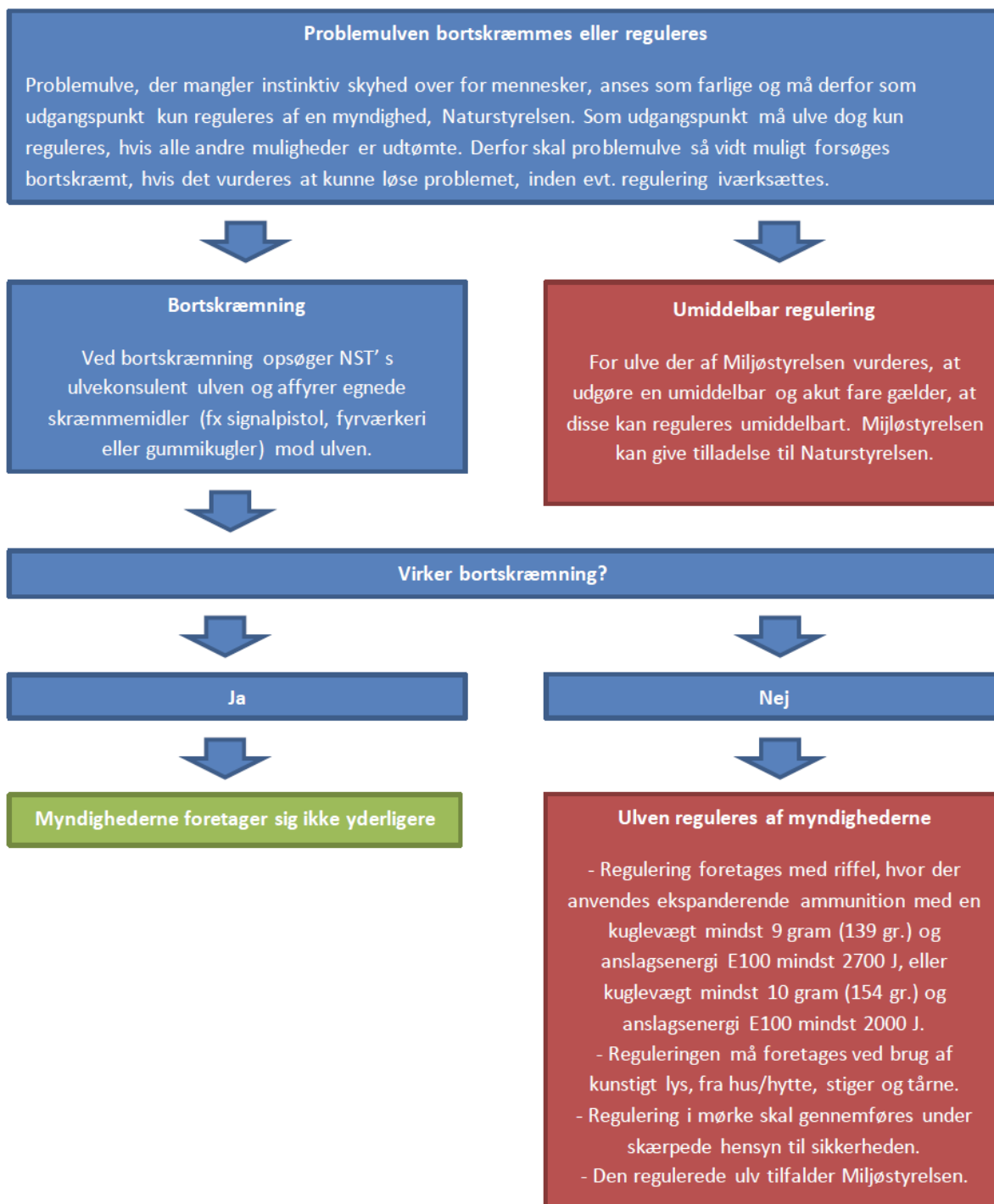
Dispensationen meddeles på vilkår:

- Dispensation til regulering kan meddeles til relevante ejere/brugere (forpagter) indenfor en tidsbegrænset periode
 - Dispensation til regulering kan meddeles til alle relevante ejere/brugere (forpagtere) indenfor et afgrænset område (fx et tilskudsberettiget ulveområde)
 - Dispensation meddeles indenfor folde, hvor der anvendes afværgeforanstaltninger i form af ulvesikrede hegn eller egnede vogterhunde.
 - Dispensationen gælder regulering med riffel, hvor der anvendes ekspanderende ammunition med en kuglevægt mindst 9 gram (139 gr.) og anslagsenergi E100 mindst 2700 J, eller kuglevægt mindst 10 gram (154 gr.) og anslagsenergi E100 mindst 2000 J.
 - Ved regulering er det husdyrholders ansvar at sikre, at afværgeforanstaltningerne er funktionsdygtige.
 - Ulven må i folde, jf. ovenfor, reguleres i alle døgnets timer.
 - Reguleringen må foretages ved brug af kunstigt lys, fra bil hus/hytte, stiger og tårne.
 - Regulering i mørke skal gennemføres under skærpede hensyn til sikkerheden.
 - Når ulven er nedlagt, meddeles dette straks til Naturstyrelsens lokale ulvekonsulent. Det nedlagte individ må ikke flyttes eller på anden måde håndteres, men må dog overdækkes med plast for at undgå forstyrrelse fra andre dyr.
- Den regulerede ulv tilfalder MST.
- Efter foretaget regulering besigtiger NST (evt. sammen med en schweisshundefører) hurtigst muligt det nedlagte individ hos ansøger for at sikre, at alle vilkår er overholdt.

Regulering af problemulve – flowdiagram

- Ulve der mangler en instinktiv skyhed over for mennesker

BILAG 10.3 – UDKAST TIL SKEMA MED LISTEPRISER VED KOMPENSATION TIL BRUG FOR REVIDERET FORVALTNINGSPLAN FOR ULV

Forslag L&F 2021

Art	Erstatning kr/stk	Destruktion kr/stk
Ulveangreb	4000 kr. Pr. Angreb defineret pr. døgn. Til dækning af ulemper og merarbejde, som konsekvens af angrebet.	
Får/ged	Lam/kid 0 – 6 mdr.: 900 kr. Voksen 6+ mdr.: 1300 kr. Produktionsfår: 2700 kr. Avlsfår og -lam (renrace): efter konkret vurdering. Avlsvæddere: efter konkret vurdering.	Jf. Dakas prisliste.
Gris	Pattegris Økologisk: 514 kr. Friland: .275 kr. Alm. Konventionel: 177 kr. Fravænnet smågris Økologisk: 760 kr. Friland: 468 kr. Alm. Konventionel: 290 kr. Slagtegris: Økologisk: 1430 kr. Friland: 895 kr. Konventionel: 640 kr.	Jf. Dakas prisliste.
Hest	Føl: Efter konkret vurdering Voksen: Efter konkret vurdering	Jf. Dakas prisliste.

Kvæg	Kalv 30-50 kg: 2500 kr. 51-100 kg: 3000 kr. 101 – 200 kg: 3500 kr. 201–300 kg: 5000 kr. 301–400 kg: 6500 kr. 401–500 kg: 8000 kr. 501 – > 9500 kr. Voksen over 24 mdr. 400 – 500 kg: 9000 kr. 501–600 kg: 10000 kr. 601–> kg: 11000 kr.	Jf. Dakas prisliste.
Hund	Hund: Efter konkret vurdering Specialtrænet hund: Efter konkret vurdering (maks. 35.000)	Efter regning
Andre husdyr	Efter konkret vurdering af den enkelte art og individ.	Efter regning

BILAG 10.4 – BREV FRA ORGANISATIONERNE I VILDTFORVALTNINGSRÅDET TIL JUSTITS- OG MILJØMINISTEREN

Miljøminister Lea Wermelin
Justitsminister Nick Hækkerup

Den 23. oktober 2020

Øget fokus på faunakriminalitet

Kære Lea Wermelin og Nick Hækkerup

Vildtforvaltningsrådet har på et møde den 10. september 2020 drøftet emnet faunakriminalitet, og på den baggrund henvender organisationerne sig til jer.

Vi er bekymrede over de tilbagevendende eksempler på faunakriminalitet i Danmark. Ofte oplever vi grove overtrædelser af både jagtlovens og naturbeskyttelseslovens bestemmelser om fredede arter. Det være sig bevidst forgiftning af rovfugle, bevidst nedskydning af fredede pattedyr og grove overtrædelser af jagtloven ved f.eks. nedskydning af arter i fredningsperioder, uden for jagttiden eller krybskytteri.

Vi anser disse grove og bevidste overtrædelser som en mangel på respekt for gældende lovgivning.

Fælles for tilfældene af faunakriminalitet er, at de fleste opdages ved en tilfældighed, og ingen kender således det reelle omfang af grov faunakriminalitet.

I langt størstedelen af de opdagede sager har strafudmålingen i vores øjne været for lav – ikke mindst set i lyset af, at strafferammen i dag lyder på op til to års fængsel ved grove overtrædelser.

Efter vores opfattelse er det f.eks. uforståeligt, at grov og bevidst overtrædelse af jagtloven og naturbeskyttelsesloven ikke automatisk fører til, at man mister jagttegnet.

Vores opfattelse er, at kombinationen af en lille risiko for at blive opdaget, kombineret med lave straffe, betyder, at samfundets sanktioner på dette område ikke har den præventive effekt, som de kunne have.

Derfor ligger det vores organisationer på sinde, at der sættes forøget fokus på dette område.

Der skal være en reel risiko for at blive opdaget, hvis man begår grov faunakriminalitet, og der skal være en straf, der står i forhold til overtrædelsernes alvorlige karakter.

Vi efterlyser mere klare politiske signaler, der slår fast, at grove overtrædelser af jagtloven og naturbeskyttelsesloven i form af faunakriminalitet er uacceptabelt i Danmark.

Det er Miljøministeriet, som, i henhold til lovgivningen, skal påse, at lovgivningen overholdes, mens det er Justitsministeriet ved Politiet, som efterforsker overtrædelserne. Derfor er behov for et øget samarbejde og erfaringsopbygning mellem disse to instanser.

Men også samarbejdet mellem myndigheder/organisationer/borgere bør styrkes.

Vi er meget opmærksomme på de store udfordringer, der ligger i disse opgaver.

Det handler om at styrke rammerne for og resurserne til dette arbejde. Meget gerne med udgangspunkt i erfaringer fra lande omkring os.

Vi ser overordnet fire fokusområder:

1. Styrket efterforskning: Erfaringsopbygning og specialisering i efterforskning hos Politiet
2. Hårdere straffe: Øget anvendelse af den nuværende strafferamme
3. Styrket myndighedstilsyn: Der er behov for at prioritere resurser til at øge tilsynet
4. Styrket samarbejde på tværs af ministerierne og ligeledes erfaringsudveksling mellem landsdelene.

Vores håb er, at I vil iværksætte et arbejde på tværs af ministerierne, som inden for en overskuelig fremtid kan udarbejde helt konkrete forslag inden for de fire områder. Vi bidrager naturligvis meget gerne til et sådant arbejde.

Med venlige hilsener

Formand Claus Lind Christensen – Danmarks Jægerforbund

Formand Egon Østergaard – Dansk Ornitologisk Forening

Præsident Maria R. Gjerding – Danmarks Naturfredningsforening

Formand Niels-Christian Levin Hansen – Friluftsrådet

Formand Peter A. Busck – Dansk Skovforening

Viceformand Thor Gunnar Kofoed – Landbrug & Fødevarer

Præsident Per Jensen – Dyrenes Beskyttelse

Kopi:

Folketingets Miljø- og Fødevarerudvalg

Folketingets Retsudvalg

BILAG 10.5 – KOMMISSORIUM FOR VILDTFORVALTNINGSRÅDETS ULVEGRUPPE, GRUPPENS MEDLEMMER SAMT MØDEPLAN

Kommissorium for ulvegruppen

Vildtforvaltningsrådet har besluttet at nedsætte en ulvegruppe.

Formålet er at gruppen skal fremkomme med et forslag til en adaptiv forvaltningsplan, der kan tage vare på en levedygtig dansk delbestand af den centraleuropæiske ulvebestand i overensstemmelse med habitatdirektivet.

Det adaptive forvaltningsarbejde bygger på en problemformulering og et målhieraki og myndighedernes juridiske vurderinger.

Ulvegruppen skal være en faglig sammensat gruppe, hvis arbejde er fagligt orienteret, således at politiske diskussioner tages i Vildtforvaltningsrådet.

Ulvegruppen sammensættes af repræsentanter fra Vildtforvaltningsrådets organisationer: Danmarks Jægerforbund, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Skovforening, Dansk Ornitologisk Forening, Dyrenes Beskyttelse, Friluftsrådet og Landbrug og Fødevarer.

Formand for gruppen er Vildtforvaltningsrådets formand.

Miljøstyrelsen er sekretær for gruppen og er ansvarlig for mødeindkaldelser, referater og den egentlige sammenskrivning af forvaltningsplanen.

Der kan desuden være deltagelse fra relevante forskningsinstitutioner, Naturstyrelsen, Miljøministeriets departement mv.

Den adaptive forvaltning er en målrettet og fleksibel forvaltning, der bygger på overvågning og opfølgning af effekten af forvaltningen.

Den adaptive forvaltnings rammer er PROBLEMFOMULERINGEN, DET STRATEGISKE MÅL, de GRUNDLÆGGENDE MÅL og de HANDLEMÅL, som Rådet har vedtaget, dog vil den endelige formulering af handlemålene ske på ulvegruppens første møde. (De nævnte vedtagelser er bilagt dette kommissorium).

Gruppen forventes at begynde sit arbejde hurtigst muligt.

Gruppen forventes i september 2020 at komme med forslag til en ulveforvaltningsplan, hvorefter den besluttet på Rådets møde i december. Der forventes således en intensiv arbejdsproces i det kommende år.

Gruppen vil efter 2020 mødes 1-2 gange om året i overensstemmelse med principperne i adaptiv forvaltning: *at følge op på effekten af forvaltningen, samt at inddrage evt. forandringer i ulvepopulationen og dens levesteder.*

Gruppen vil løbende og som minimum hvert kvartal modtage opdateret information fra Miljøstyrelsen om forekomsten af ulv i Danmark og omfanget af ulveangreb på husdyr, samt udbetalte erstatninger.

Det forventes som udgangspunkt at gruppens medlemmer kommunikerer synspunkter i relation til arbejdet i gruppen og ikke bruger pressen eller de sociale medier med mindre dette sker i enighed mellem gruppens medlemmer.

Medlemmer af vildtforvaltningsrådets ulvegruppe samt sekretariatet for gruppen

Ulvegruppens sammensætning fra 1. december 2019:

Danmarks Jægerforbund: Mads Flinterup (indtil 28/2-21).

Danmarks Naturfredningsforening: Bo Håkansson.

Dansk Ornitologisk Forening: Mark Desholm.

Dansk Skovforening: Jan Søndergaard.

Dyrenes Beskyttelse: Michael Carlsen.

Friluftsrådet: Jes Lind Bajer (indtil 30/11-20), Torbjørn Eriksen.

Landbrug & Fødevarer: Karen Post Bache.

Vildtforvaltningsrådet: Jan Eriksen, formand.

Miljøstyrelsen har varetaget sekretariatsfunktionen for ulvegruppen ved:

Sabrina Lejlann Jensen

Peter Lyhne Højberg

Lasse Sehested Jensen

Oversigt over møder i Vildtforvaltningsrådets ulvegruppe

- Mandag d. 16. december 2019
- Torsdag d. 6. og fredag d 7. februar, 2020 - ekskursion til Vestjylland.
- Tirsdag d 3. marts, 2020
- Torsdag d. 30. april, 2020
- Mandag d. 8. juni, 2020
- Tirsdag d. 18. august, 2020
- Torsdag d. 8. september, 2020
- Fredag d. 13. november, 2020
- Fredag d. 8. januar, 2021
- Fredag d. 15. januar 2021
- Mandag d. 8. februar 2021
- Fredag d. 26 februar 2021

BILAG 10.6 – MÅLHIERARKI

